

היכן טעה קלאוזביץ?

קלאוזביץ ועקרונות המלחמה בראי הטכנולוגיה המודרנית

אל"מ יב"א

"כי לא כחיל ולא ברוח רק בעורמה יגבר אל על אלים".
(איסיכילוס: פרומתיאוס האסיר).

של קלאוזביץ ואנסה לגלות את הסיבות לחוסר זה. בחלק השלישי ("סינתזה") אנסה לחקן את הנחות היסוד של קלאוזביץ, כך שיתאימו לעידן הטכנולוגי המודרני ואבדוק מהן המשמעויות של תיקונים אלו.

חלק ראשון: תיזה

עקרונות המלחמה של קלאוזביץ כדי לבחון את השינוי הנדרש בעקרונות המלחמה של קלאוזביץ, יש להציג קודם את העקרונות עצמם. אלא שמישהו זה היא כמעט בלתי אפשרית. עקרונות המלחמה של קלאוזביץ אינם ניתנים לניסוח פשוט. הוא עצמו לא סיכם אותם ברשימה קצרה מתוך התנגדות עקרונית.⁴ קלאוזביץ הכיר אמנם ב"צורך הרחוף בתמיכתם של עקרונות ושל כללים קבועים",⁵ אולם לדעתו, כל התיאורטיקנים, אשר ניסו, ועדיין מנסים, למצוא עקרונות כאלו, נכשלו כישלון חרוץ בגלל שלושה טעמים עקרוניים: משום שהם "מחפשים כמויות מוגדרות, שעה שבמלחמה הכול בלתי מוגדר, ואת החישובים יש לערוך תמיד בכמויות משתנות. הם מפנים את תשומת לבם לנתונים חומריים בלבד, בשעה שהפעילות הצבאית חדורה כולה בכוחות נפשיים-תבוניים ובהשפעותיהם. הם עוסקים בפעילות בצד אחד בלבד, בשעה שהמלחמה מצויה תמיד במצב של פעילות-גומלין, שההשפעות בו הן הדדיות".⁶ לכן, לדעתו, "אי-אפשר לבנות תיאוריה עבור אמנות המלחמה", ויש להתרכז רק בהבנת העקרונות הראשוניים של מלחמה כמושג מופשט, פילוסופי. אם כך, כיצד בכל זאת הצליח קלאוזביץ עצמו לכתוב תיאוריה צבאית? זאת משום שהוא מבין אחרת את המונח "תיאוריה": "אין התיאוריה חייבת להיות דווקא הוראת פעולה", הווה אומר, רשימה מנוסחת היטב של כללים מפורטים שיקבעו את דרכי הפעולה הרצויות בכל מקרה ומקרה, אלא עליה לכלול "קווים מנחים" בלבד. גם בחיבורו "הוראות לנסיך הכתר" אומר

אירופה, פרק 7) החל מימי הביניים, ולחלק אותן לתקופות הנושאות שמות "מאפיינים" (כמו "מלחמות האבירים", "מלחמות השכירים", "מלחמות המקצוענים" וכדומה), בוחר לכנות את הזמן החדש (מסוף מלחמת העולם הראשונה) בשם "מלחמות המהנדסים"...

מטרת המאמר

אם כך, ניצבת בפנינו שאלה חשובה: האם עקרונות המלחמה של קלאוזביץ עדיין תקפים בעידן הטכנולוגי שלנו? ואם לא, איזה שינוי, או תוספת, עלינו לכלול בהם? מטרת מאמר זה היא לענות על שאלות אלו.

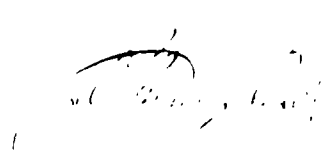
לפני שאגש לעצם העניין, יש להבהיר נקודה חשובה: מאמר זה אינו בא לבחון את השינוי המתבקש ב"עקרונות המלחמה" כתוצאה מ"שכלולו" של נשק זה או אחר או כתוצאה מהופעתה של מערכת נשק, אשר לא הייתה ידועה בעבר. אין בכוונתי לבדוק, למשל, אם עקרון ריכוז הכוח עדיין תקף בעידן הגרעיני, או מהן ההשלכות של פיתוח כוח אווירי על התיזה הקלאוזביציאנית בדבר עליונות ההגנה על פני ההתקפה. המאה ה-20 חזתה אומנם בהופעתן של מערכות נשק, אשר שינו את פני המלחמה מן הקצה אל הקצה (כמו הטנק, הצוללת, המטוס, הרדיו והנשק הגרעיני) ואשר חייבו בחינה מחודשת של עקרונות המלחמה, אולם נושא זה נידון כבר פעמים רבות בהרחבה על-ידי הוגים שונים (פולר, לידל-הארט וג'וליו דואה למשל), ואין בכוונתי לעסוק בו כאן. מטרתו היא לבחון את השינוי הנדרש בעקרונות המלחמה – שינוי הנובע מעצם קיומה של אפשרות טכנולוגית לפתח ולשנות את מערכות הנשק (לפעמים מן הקצה אל הקצה) בפרק זמן קצר (לפעמים אפילו תוך כדי המלחמה!). דהיינו, אני מעוניין בהשפעתה של האפשרות לשנות את מערכות הנשק ולא בהשפעת השינוי עצמו.

למאמר שלושה חלקים: בחלק הראשון ("תיזה") אציג את תורת קלאוזביץ, הרלבנטית לענייננו; בחלק השני ("אנטי-תיזה") אצביע על החסר במשנתו

מבוא

כבר משחר התרבות האנושית ניסו מצביאים ואנשי צבא מפורסמים לסכם את מיטב ניסיונם הצבאי במספר כללים פשוטים, אשר זכו לכינוי "עקרונות מלחמה". אחד הידועים בהם, הנחשב עד היום לגדול ההוגים בשטח זה, הינו הגנרל הפרוסי קרל פון קלאוזביץ (1780-1831). למרות 200 השנה, שחלפו מאז לידתו, ממשיכים כתביו ועקרונות המלחמה שלו להפרות את המחשבה הצבאית עד ימינו, ומחקרו המונומנטלי Vom Krieg ("על המלחמה")¹, על שמונת כרכיו, משמש עד היום מקור לא אכזב לדיונים בנושא זה (אף שמשפר המצטטים אותו גדול עשרות מונים ממספר הקוראים אותו...).

קלאוזביץ חי בסוף תקופתו של פרידריך הגדול² וזכר את מרבית ניסיונו הצבאי במלחמות נגד נפוליאון. המהפכה התעשייתית רק החלה (ולא פרצה עדיין מחוץ לתחומה של אנגליה). המלחמות בימיו של קלאוזביץ אופיינו בסטטיות בולטת בתחום אמצעי הלחימה: "אם נתבונן בצבאות צרפת, שהחריבו את הסדר הישן, וכוננו – ולו לזמן קצר – קיסרות קרולינגית חדשה, שהשתרעה מן הוויסלה ועד לאוקיינוס האטלנטי, לא נמצא בהם כל חידוש טכנולוגי, שיסביר את הישגיהם".³ המהפכה התעשייתית החלה לשאת פירות בתחום הצבאי רק לאחר מותו של קלאוזביץ. כך, למשל, רק בשנת 1859 נעשה שימוש צבאי במנוע הקיטור להובלת כוחות ברכבות (במלחמה בין צרפת לקיסרות האוסטרית). וכך, רק בשנת 1866 הוחלפו הרובים נטעני-הלוע, שמשלו בזירת הקרב האירופית כ-200 שנה, ברובים נטעני-מכנס ("רובה המחט" שפותח על-ידי Dreyse ואשר הכריע את הכף לטובת הפרוסים במלחמות איחוד גרמניה). מלחמות העולם במאה ה-20 הגבירו מאוד את חשיבותו של הפיתוח הטכנולוגי הצבאי, וכיום אנו מודדים את אורך החיים של מערכות נשק ב"דורות", המסתכמים בכעשר שנים לכל היותר! אין זה מפליא כלל, כי ההיסטוריון מייקל הווארד, בבואו לתאר את תולדות המלחמה באירופה (בספרו המלחמה בתולדות

קרל פון קלאוזוביץ

קלאוזוביץ, כי "המטרה הראשית של תיאוריה של מלחמה היא להנחות אותנו אל הדרך להשגת עליונות של כוח פסי ויתרונות בנקודות המכריעות; אבל אם זה אינו אפשרי, התיאוריה מלמדת גם כיצד להרהר על הכוחות הנפשיים, על השגיאות המסתברות של האויב, על הרושם המוטבע על-ידי רוח נועזת ובעלת יוזמה וכו' וכו' — ואפילו על עזות הרוח של עצמנו. כל זה אינו נמצא בשום פנים ואופן מחוץ לתחומה של אמנות המלחמה ושל התיאוריה שלה, משום שתיאוריה זו אינה אלא מחשבה חוזרת רציונאלית על כל המצבים אשר אנו יכולים להימצא בהם במלחמה" (התרגום של Graham, עמ' 182-183). זו הסיבה לכך שעל המלחמה אינו מתיימר לספק מרשמים לניצחון בקרב, אלא לספק את מושגי היסוד שיאפשרו לכל מצביא לנסח את "המרשמים" המתאימים לבעיה הצבאית הספציפית שהוא ניצב בפניה.

התמודדות עם "עקרונות המלחמה" של קלאוזוביץ מחייבת אפוא התמודדות עם מערך המושגים ותפיסות היסוד שלו בכללותו, דהיינו התמודדות עם כל שמונת הכרכים של על המלחמה! משימה כזו היא כמובן בלתי אפשרית במאמר קצר, ומשום כך אנסה, בכל זאת, להציג להלן את תמצית פילוסופיית המלחמה של קלאוזוביץ: לא כדי לנסח כללי "עשה ואל-תעשה" עבור מצביאים עסוקים (אשר אין להם די זמן לקרוא את המקור), אלא לצורכי הבחינה של השפעת הטכנולוגיה בלבד.

אם כך, במקום לדבר על "עקרונות המלחמה" של קלאוזוביץ, מוטב, אולי, לדבר על "תפיסת המלחמה" שלו. זו מורכבת מן ה"לכנים" הבאות:⁷

א. "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים", אלימים (א', 1, 65). "האלימות — כלומר הכוח הפיסי... — היא האמצעי; אכיפת רצוננו על האויב היא המטרה הסופית." (א', 1, 52. ההדגשה במקור.)

ב. המושג הטהור של "מלחמה מוחלטת" פירושו

האמצעים האחרים"⁹ (א', 2, 74).
ו. האמצעי העיקרי להשגת מטרת המלחמה (שכירת כוח האויב והשמדתו) הנו הלם נפשי-פסיכולוגי: "אבדן הכוחות הנפשיים של האויב הוא הסיבה העיקרית להכרעה בקרב" (ד', 4, 135).

ז. "המגננה היא הצורה החזקה יותר של עריכת מלחמה" (ו', 1, 159), אך לעולם אין לוותר על המתקפה היוזמה, אשר בדרך כלל צריכה להיות פשוטה וישירה (ד', 3, 133).

ח. "את השמדת כוחות הצבא של האויב יש לשאוף להשיג בעיקר באמצעות מערכות גדולות", כי "רק קרבות גדולים וכוללניים יכולים לחולל תוצאות גדולות, והתוצאות יהיו גדולות ביותר, כאשר הקרבות השונים מתלכדים למערכה גדולה אחת." (ד', 11, 150).

ט. המערכה העיקרית צריכה להיות מכוונת נגד "מרכז הכובד" של האויב: "זירת מלחמה, גדולה כקטנה, על כוחות הצבא שלה, יהיה גדולם כאשר יהיה, היא יחידה שאפשר למצותה במרכז כובד אחד יחיד. במרכז כובד זה חייבת ליפול ההכרעה" (ו', 27, 173), "ונגד מרכז כובד זה של האויב יש להנחית מהלומה מרוכזת, בכל הכוחות." (ח', 4, 199).

מתוך תפיסות קלאוזוביאניות אלו נגזרים עקרונות היסוד המפורסמים ללחימה, המופיעים, בצורה זו או אחרת, כמעט בכל ספר תורתי על המלחמה מאז המאה ה-19 ועד היום. גם אותם מוטב, אולי, להציג בלשונו של קלאוזוביץ עצמו:
(1) עקרון המטרה: "מטרת כל פעולה במלחמה היא שלילת יכולתו של האויב ללחום" (א', 1, 53). אין להסיח את הדעת ממטרה זו, ויש לנצל את ה"שפעה" (Mass, כמות הכוח, מספר החיילים) להשגתה.

העיקרון המשלים לעקרון המטרה הנו אפוא — (1) עקרון השפעה (Mass): "העדיפות המספרית היא הגורם החשוב ביותר בקביעת תוצאות

שימוש בלתי מוגבל בכוח: "המלחמה היא מעשה של אלימות, המובאת אל גבולותיה הקיצוניים ביותר" (א', 1, 53).

ג. המלחמה הממשית לעולם אינה יכולה להגיע לאידיאל של המלחמה המוחלטת בגלל גורמי "חיכוך": אלו מפחיתים מעילותה של "מכנת המלחמה" והם נובעים מן "האווירה שהמלחמה מחוללת בה [קרין] הסכנה, המאמץ הגופני, אי-הוודאות והמקרייות" (א', 3, 81. ההדגשה במקור).

ד. "על התיאוריה להודות בכל אלה, אך עם זאת עליה להקצות את המקום הראשון במעלה למלחמה בצורתה המוחלטת ולהשתמש בצורה זו כבנקודת הכוונה עיקרית" (ח', 2, 193). כלומר, "מלחמה מוחלטת" היא המושג "הטהור" של המלחמה, מעין "אידיאל" אשר יש לשאוף אליו.⁸

ה. המטרה המיידית של המלחמה צריכה להיות השמדת כוחות האויב (אסטרטגיה של הכחדה): "השמדת כוחות האויב תיראה תמיד כאמצעי העדיף והתכליתי ביותר מכל

קלאוזוביץ וחוגו

לרשות הפיקוד האסטרטגי, כן נוטה זה יותר לנקוט תחבולות; כאשר דל הכוח וחלש, כאשר אין לאל ידן של הזהירות ושל התבונה להושיעו, בנקודה שזנחה אותו אמנות המלחמה לאנחות, שם מציעה התחבולה את עצמה כמפלט אחרון". (ג', 10, 120). יתרה מזאת, תחבולה והטעיה מצריכות הפניית משאבים לטובתן, וזו עשויה להתגלות כמסוכנת: "למעשה, מסוכן להפריש כוחות גדולים לזמן רב רק כדי לבצע הטעיה, משום שתמיד מְקַנְן החשש, שהמאמץ יצא לריק, ואז יחסרו אותם כוחות בנקודת ההכרעה. המפקד המנוסה במלחמה יודע אמת זו על בוריה, ולכן אין הוא נוטה לשחק במשחקי זריזות ועורמה. רצינותו המרה של ההכרח כופה עליו לפעול במישרין ואינה מותירה מקום למשחקים שכאלה". (שם, 119).

על המודיעין: עד כמה שהדבר עשוי להיראות כמפחיע, אין בפי קלאוזוביץ כמעט שום מלה חיובית על חשיבות המודיעין. להפך, כאשר הוא נזקק לדיון בנושא זה, הרי הוא מתייחס כמעט אך ורק למגבלות המודיעין, וזאת כדי להמחיש את טענותיו בדבר החיכוך במלחמה, אי הוודאות האיונהרנטית שלה והצורך בגאונות המצביא כדי להתגבר על כל אלו. בקצרה, הוא מתייחס למודיעין כאל גורם שגיאה, כאל אחד ממקורות החיכוך, ולא כבעל תפקיד חיוני בהשגת מטרות הקרב. כך למשל, "כמלה 'מידע' אנו מציינים את כל המצוי בידינו על אודות האויב ועל ארצו — הבסיס לכל רעיונותינו ומעשינו. אם נתבונן עתה בטיבו של בסיס זה, בהעדר האמינות שבו, בנטייתו להשתנות, ניווכח מייד איזה בניין מעורער היא המלחמה, באיזו קלות היא עלולה להתמוטט ולקבור אותנו מתחת להריסותיה... חלק גדול מן המידע, המושג במלחמה, מלא בסתירות, חלק גדול יותר אינו נכון כלל, והחלק הגדול ביותר מוטל בספק. לקצין דרוש כושר ניפוי מסוים, המושג רק באמצעות הכרת אנשים ועניינים ויכולת שיפוט טובה. חוק ההסתברויות חייב להיות נר לרגליו... קושי זה בראייה נכונה של פני הדברים, שהוא אחד ממקורות החיכוך הגדולים במלחמה, גורם לכך שפני הדברים נראים שונים לגמרי מכפי המצופה" (א', 6, 87-88). לכך מצטרפים קשיים נוספים כמו הנטייה האנושית "לשנות בהערכת יתר של כוח אויבנו ולא בהערכת חסר" (א', 1, 62) או הנטייה להאמין במה שרצוי לנו (וכבר אמר על כך יוליוס קיסר בספרו רשימות על המלחמה הגלית: "בנפש חפצה מאמינים הבריות ברצוי להם"). עד כדי כך אין קלאוזוביץ מוכן לסמוך על המודיעין במלחמה, עד שהוא ממליץ להביא בחשבון מראש את כישלון הערכות המודיעין ואת התגשותו של הבלתי צפוי.¹⁰ המלצתו היא להתגבר על בעיה זו בעזרת כוח פסי נוסף (עתודות לקידום הבלתי צפוי) ובעזרת נחישות החלטתה של המצביא (עד כדי "התעלמות" מדיווחי מודיעין

האמצעי להשגת עדיפות מספרית; יש לראותה גם כעיקרון מהותי בפני עצמו בשל השפעתה על הנפש". (ג', 2, 117).

המשלים לעיקרון זה הנו —

(3') עקרון ההסחה: "להסחה חייב, כמובן, להיות תמיד יעד התקפי, משום שרק ערכו של יעד כזה יניע את האויב לשלוח גייסות להגנתו. נוסף על כך, אם המבצע אינו עולה יפה מבחינת ההסחה, יש בתפיסת יעד כזה משום פיצוי על הכוח שהוצא למענו". (ז', 20, 182).

(4) עקרון הרדיפה וניצול ההצלחה: "בכל הנסיבות, שאפשר להעלות על הדעת, עובדה ניצחת היא, שבלא רדיפה, שום ניצחון אינו מניב תוצאות ניכרות". (ד', 12, 152).

חלק שני: אנטייתזה

האם המערכת של קלאוזוביץ היא שלמה? לקורא המודרני (ובמיוחד לקורא הישראלי) עשויה הרשימה שהובאה לעיל להיראות חלקית וחסרה כמה אלמנטים חשובים: מדוע אין קלאוזוביץ עומד על חשיבות התחבולה ("כי בתחבולות תעשה לך מלחמה"?!) ומה בדבר חשיבות המודיעין? ומדוע לא מודגש נושא בניין הכוח בין המלחמות ופיתוח האמל"ח? עיון מדוקדק יותר בכתביו עשוי להעלות גם מספר תמיהות בקשר למשקל הנמוך שהוא נותן לנושא ההפתעה האסטרטגית (בניגוד להפתעה הטקטית) ולנושא הלוגיסטיקה בכלל. הבה ונעיין בקצרה במה שיש לו, לקלאוזוביץ, לומר על נושאים אלו:

על התחבולה: התחבולה, לפי קלאוזוביץ, היא נשקו של החלש: "ככל שחלשים הכוחות העומדים

הקרב, אלא שעליה להיות גדולה די הצורך להטות את הכף נגד כל שאר הנסיבות המשפיעות. המסקנה הישירה היא, שיש להכניס לקרב, בנקודה המכרעת, מספר חיילים גדול ככל האפשר". (ג', 8, 114). "בחנינה בלתי משוחדת של ההיסטוריה הצבאית המודרנית מוליכה למסקנה, שגורם העדיפות המספרית הולך ונעשה מכריע יותר מיום ליום; לכן יש לראות את העיקרון של ריכוז מספרים גדולים ככל האפשר לקרב המכריע כחשוב יותר מאי-פעם". (ה', 3, 116). ההדגשה (במקור): "העדיפות המספרית... יש לראותה כרעיון היסודי, שיש לחתור לקראתו ככל האפשר, לפני כל דבר אחר". (ג', 8, 116). ההדגשה שלי.

(2) עקרון ריכוז הכוח: "האסטרטגיה הטובה ביותר היא להיות תמיד חזק ביותר, ראשית

באורח כללי ושנית בנקודת ההכרעה. משום כך, לאחר המאמץ שיש להקדישו להקמת הצבא — עבודה שאינה נעשית תמיד בידי המצביא — אין כלל פשוט או חשוב יותר באסטרטגיה מאשר שמירה על ריכוז הכוחות... על עיקרון זה עומד אני בהדגשה, ורואה אני בו כלל מנחה שיש להסתמך עליו". (ג', 11, 120). ההדגשה במקור.

המשלים לעיקרון זה הנו —

(2') עקרון החיסכון בכוח: "אחת הנקודות... המשמשת לנו כעזר מחשבתי, היא עקרון הפיקוח המתמיד על שיתופם של כל הכוחות, כך ששום חלק מהם לא יימצא לעולם במצב של בטלה. כל מי שכוחותיו נמצאים במקום שהאויב אינו מעסיקם דיים... מפעיל את כוחותיו באופן גרוע". (ג', 14, 126).

(3) עקרון ההפתעה: "ההפתעה היא לא רק

"מקריים", אשר אינם תואמים את מה שהמציא תיכנן (להשיג): "הסתמכות איתנה על עצמו חייבת לחסן אותו מפני הלחצים הכלתי נראים של הרגע: תפיסתו הראשונית תתגלה לבסוף כנכונה". (א', 6, 88). כל זאת, כמובן, בלי להגזים בהתמדה "עיקשת", כי תמיד "ישנה הנקודה שמעבר לה אין כל שם אחר להתמדה אלא איווולט נואשת..." (ד', 9, 147).

על בניין הכוח ופיתוח האמל"ח: מעניין, כי בכל שמונת הכרכים של עבודת הענק שלו, קלאוזביץ כמעט שאינו דן בהקמת הכוחות ואימונם, בפיתוח אמצעי הלחימה ובתחזוקת הצבא – "מנקודת ראות דקדקנית, כל הפעילויות הקשורות במלחמה בדרך זו חייבות להיראות תמיד כהכנות למלחמה ותו לא... משום כך יש בידינו מלוא הצדקה להרחיק אותן ואת כל שאר פעילויות ההכנה מתחומה של אמנות המלחמה במשמעה המצומצם, מעריכת המלחמה כמלוא מובן המלה". (ב', 1, 93). הוא מבחין בין "ההכנות למלחמה" ובין "המלחמה עצמה" (שם, 96), והוא כולל בתחום ההכנות את "הקמת כוחות הצבא, הכשרתם ותחזוקתם... את הארטילריה, את אמנות הביצור ואת מה שמכנים טקטיקה יסודית וכן את כלל האירגון והמנהלה של כוחות הצבא השונים, כל אלה כלולים כאן. אך תורת המלחמה עוסקת בשימוש באמצעים אלה, משהוכנו, להשגת מטרות המלחמה. מתחום ההכנות היא תובעת תוצאות בלבד, כלומר, ידיעת התכונות העיקריות של האמצעים הקיימים בעין". (שם, 96. ההדגשות שלי); ולכן אין התיאוריה צריכה לעסוק, לדעתו, בגורמים אלו. קלאוזביץ מבסס תפיסה זו על התפקיד המרכזי שהוא מעניק לקרב במלחמה: "קרבות הם הלכנים שהמלחמה בנויה מהן" (א', 2, 74), ולכן "כל פעילות במלחמה קשורה אפוא בהכרח בקרב, במישור או בעקיפין. את החייל מגייסים, מלבישים ומאמנים; הוא ישן, אוכל, שותה וצועד – הכול רק כדי שילחם בזמן הנכון ובמקום הנכון". (שם, 72).

על ההפתעה: כבר ראינו כי קלאוזביץ כולל את עקרון ההפתעה כרשימת העקרונות היסודיים של התיאוריה הצבאית, אולם הוא מכיר בכך, כי "כרעיון מבטיחה ההפתעה גדולות ונצורות. [אך] בביצועה היא נעצרת, בדרך כלל, עד מהרה בשל החיכוך במכונה כולה". (ג', 2, 117). משום כך "רק לעתים רחוקות תזכה ההפתעה בהצלחה מרשימה". (שם). למעשה, ניתן להשיג כמעט רק הפתעות "מקומיות", בתחום הטקטי בלבד, ו"משום כך תעמוד היתכנות ההפתעה באסטרטגיה ביחס ישר למידת קרבתה אל תחום הטקטיקה, ותהיה קשה יותר ככל שיגדלו ממדיה ויתקרבו לתחום המדיניות". (שם). זו הסיבה לכך, שלדעת קלאוזביץ, רק "לעתים רחוקות יקרה שמדינה אחת תפתיע את האחרת במלחמה או בכיוון שהיא מפעילה בו את

עיקר כוחותיה..." (שם).¹¹ עד כדי כך הוא שולל את חשיבותה ואת היתכנותה של ההפתעה "הגדולה", האסטרטגית, עד שבדינו על עליונות ההגנה על פני ההתקפה הוא אומר, כי אמנם "אם יודע התוקף כיצד לשמור על סודיות צעדיו, אפשר שיתפוס את המגן כשהלה אינו מוכן, אך דבר זה זר הוא בהחלט למלחמה עצמה..." (ו', 5, 164. ההדגשה שלי).

אני מניח, כי דעות אלו ייראו מפקקות למרבית הקוראים המודרניים. בימינו מקובל להניח, כי אחד מתפקידיה העיקריים של המנהיגות הצבאית הוא בניין נכון של הכוח, פיתוח אמצעי לחימה מתאימים והכשרת הכוחות לפני פרוץ הקרבות. "חוכמה" זו הייתה ידועה כבר בימי קדם, כפי שמעיד הפתגם הרומי – "בעת שלום יש להכין את הנדרש בעת מלחמה".¹² ההשקעות העצומות בהשגת מודיעין על האויב (במיוחד בימי שלום, לפני המלחמה) גם הן מצביעות בעליל על אי-תקפותן של השקפות קלאוזביץ בנושא זה. לקורא הישראלי, אשר התחנך על ברכי האימרה התנ"כית "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי, כד, ו), ואשר זוכר את מלחמת יום-הכיפורים, אין צורך לומר, כי דעותיו של קלאוזביץ בעניין התחבולה ואפשרות ההפתעה האסטרטגית אינן עומדות במבחן המציאות.

האם קלאוזביץ "טעה" בנושאים אלו, או שפשוט מדובר ב"הזנחה" מסוימת מצדו, אשר נבעה, אולי, מתוך שלא הספיק להשלים את מחקרו, או מתוך שלא ראה מקום לדיון יסודי בכל הגורמים המשפיעים על המלחמה? האם ניתן "לתקן" את תורתו של קלאוזביץ על-ידי הכנסת שינויים "קלים", פה ושם, כך שאפשר יהיה "להתאים" את תורתו למציאות של סוף המאה ה-20? או שמא דעותיו המופרכות בתחומים שהצגתי לעיל אינן "מקורות" אולי הן נובעות מכשל יסודי העומד בבסיס משנתו של קלאוזביץ?

בהמשך אטען, כי העמדות המופרכות שמניתי לעיל אינן מקורות. השלד של הטיעון המרכזי שברצוני לפתח במאמר זה הנו כדלהלן:

1. החשיבות הנמוכה שקלאוזביץ מעניק לנושאי התחבולה, המודיעין, בניין הכוח, אמצעי הלחימה, ההכנות למלחמה, הלוגיסטיקה וההפתעה האסטרטגית, נובעת היישר מתפיסות היסוד שלו באשר לאופיה של המלחמה.
2. לתפיסות יסוד אלו יש שורש משותף: הענקת חשיבות יתר לגורם המספרי על חשבון גורם האיכות של מערכות הנשק. לקביעה זו הייתה, אולי, הצדקה בימיו של קלאוזביץ, אולם אין היא מוצדקת בעידן הטכנולוגי, אשר אנו חיים בו כיום.
3. משום כך יש לשינויים הטכנולוגיים השפעה מכרעת לא רק על עקרונות מסוימים אלו או

אחרים של קלאוזביץ, אלא על מערכת המושגים שלו בכללותה.

אם הטיעון דלעיל הנו מבוסס, אזי המסקנה הנובעת מכך היא קיצונית: העידן הטכנולוגי, שבו אנו חיים כיום, מחייב רבייה מוחלטת של עקרונות המלחמה של קלאוזביץ ולא רק שינוי חלקי של עקרונותיו והתאמתם למציאות. ככוונתי לעשות במאמר זה את הצעד הראשון בכיוון הרבייה. דהיינו, מלבד מתיחת ביקורת על העקרונות של קלאוזביץ והצבעה על מה שחסר בהם, אני מתכוון להציע גם כמה עקרונות חדשים ומספר הגדרות המתאימות יותר, לדעתי, לעידן שבו אנו חיים.

על חשיבותו של עקרון השפעה (העדיפות המספרית)

המפתח להבנת עקרונות המלחמה של קלאוזביץ טמון בחשיבות העצומה שהוא מייחס לעדיפות המספרית. מעניין, שלקביעה זו הוא מגיע לא מתוך התעלמות מקיומם של גורמים אחרים, הקובעים את הניצחון בקרב, אלא למרות גורמים אלו: "אם נפשיט את הקרב מכל הייחודים שמעניקות לו מטרותו והנסיבות שעוררוהו, ואם לבסוף נתעלם מאומץ לבם של הגייסות, שהוא גורם נתון מראש, אי יישאר רק המושג המופשט של הקרב, כלומר, קרב חסר צורה, שאין מבחינים בו בדבר, זולת מספר הלוחמים. מספר זה הוא שיקבע אפוא את הניצחון. אך עצם מספרן של ההפשטות שנאלצנו לערוך כדי להגיע לנקודה זו, מוכיח, שעדיפות מספרית בקרב היא רק אחד הגורמים המביאים את הניצחון. לכן, לא זו בלבד שעדיפות מספרית לא השיגה לדידנו את הכול, או אפילו את העיקר – ייתכן שלא השגנו באמצעותה אלא מעט מאוד, והדבר תלוי בהשתנותן של שאר הנסיבות המעורבות בקרב". (ג', 8, 114. ההדגשה שלי). אבל כל שאר הגורמים (העשויים אפילו לגרום להשגת ניצחון בתנאים של נחיתות מספרית!) יכולים להיות פיצוי על נחיתות מספרית ביחס נתון (נאמר שניים לאחד) ואין בכוחם להכריע את הכף כנגד יחס גדול יותר (נאמר ארבעה לאחד). לכן "ברור לכול שבדרך זו חייבת העדיפות המספרית (לבסוף) להכריע כל גורם אחר". (שם, 13).

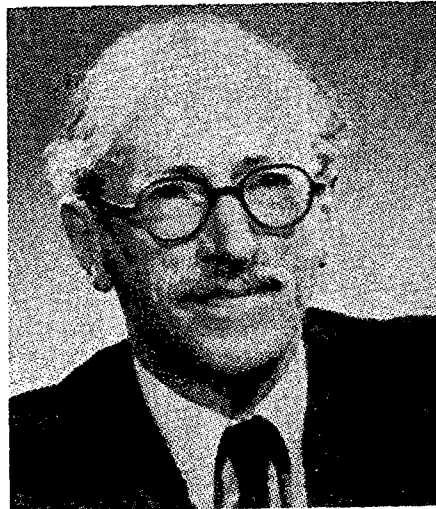
עכשיו, משנקבעה העדיפות המספרית כגורם החשוב ביותר בקרב, ברור, כי "אם אי אפשר להשיג עדיפות מוחלטת, לא נותר אלא להגיע לעדיפות יחסית בנקודה המכרעת, באמצעות שימוש מיומן במה שיש". (ג', 8, 115). מכאן נובעים, למעשה, כל שאר העקרונות של קלאוזביץ: הבעיה המרכזית בנייהול המלחמה הופכת להיות בעיה של ריכוז הכוח בנקודת ההכרעה, והמפתח לכך הנו כינוס יעיל במרחב ובזמן, ומכאן נובעת תמצית תורת האסטרטגיה שלו: "במלחמה כולה אין דבר שאפשר להשוותו, מבחינת חשיבותו, למערכה הראשית, וחוכמתה העליונה של האסטרטגיה

מתבטאת בהספקת האמצעים למאורע גדול זה, ככשרון המתבטא בכחירת המקום והזמן ובקביעת כיווני ההתקפה ובניצול ההצלחה על הצד הטוב ביותר". (ד', 11, 152. ההדגשה במקור.)

לסיכום, "עקרון השפעה" אינו אפוא "עוד עיקרון אחד" במערכת של קלאוזביץ, אשר יש לו מעמד שווה ערך לשאר העקרונות. מדובר בעיקרון יסודי, אשר ממנו נגזרת, למעשה, הגדרת האסטרטגיה לפי קלאוזביץ. על כך עמד כבר אחד מגדולי המחדשים במחשבה הצבאית, לידל-הארט (1895-1970), אשר כינה את קלאוזביץ בשם "המהדי של השפעה (The Mahdi of Mass)", ואשר כתב בספרו המפורסם אסטרטגיה של גישה עקיפה פרק על השפעת קלאוזביץ, המכיל קביעות כמו: "שגיאותיו הן שהרבו להשפיע על מהלך ההיסטוריה בדורות הבאים... הפילוסופיה שלו... הורידה את אמנות המלחמה למדרגת האמנות של טבח-המונים... קלאוזביץ תרם להתנוונותה של אמנות המצביאים שבאה אחריו... מכאן ואילך עתידה הייתה מליצתו של קלאוזביץ לשמש כפיהם של כושלים ומכשילים לאין ספור כתיורץ — ואף כהצדקה — לבזבוז שנהגו בחיי-אדם בהסתערות מצח. הסכנה הוחמרה בגלל הדרך, שבה התמיד קלאוזביץ להדגיש את חשיבותה המכרעת של עדיפות מספרית... הנטייה טופחה יותר מכל על-ידי אמרתו: 'החדרת עיקרון של מתינות לפילוסופיה של המלחמה אינה אלא איוולת. מלחמה היא מעשה של אלימות, הנדחף אל קצה גבול יכולתו'. הצהרה זו שימשה יסוד לסכלות הפזרנית של המלחמה הטוטלית החדשה. עקרונו של קלאוזביץ על הכוח ללא סייג וללא חישובי המחיר מתאים וראוי רק לאספסוף אכול שנאה. עיקרון זה הוא שלילתן של תבונת מדינאים ושל אסטרטגיה נבונה, השואפת לשרת את מטרות המדיניות... משנתו של קלאוזביץ, משנתקבלה בלא שיבינה, השפיעה רבות הן על הגורמים למלחמת העולם הראשונה והן על אופיה. על-ידי כך הולוכה משנה זו, בהיגיון טבעי מדי, אף למלחמת העולם השנייה".¹⁴ גם אם לא נהיה קיצוניים בשיפוטנו כמו לידל-הארט הצעיר (אשר יש הטוענים, כי לא קרא בעיון או כי לא הבין כלל את קלאוזביץ¹⁵), ולא "נאשים" את קלאוזביץ באחריות ישירה למיליוני הקורבנות של מלחמת העולם הראשונה, נוכל לפחות להסכים, כי קלאוזביץ שם דגש רב מדי על העדיפות המספרית על חשבון גורמים אחרים (כמו ניידות, כוח אש וכו'), וכי לכך היו תוצאות מרחיקות לכת על תורת האסטרטגיה שלו.

מסקנות לגבי הגדרת "אסטרטגיה" האם באמת ההכרעה בקרבות מושפעת בעיקר מן העדיפות המספרית, או שמא מן העוצמה המרוכזת בקרב? כבר ראינו כי קלאוזביץ הבחין בין גורמי כמות ("שפעה") לבין גורמי איכות (רוח לחימה,

גאונות המצביא, כוח הרצון וכו').¹⁶ גורמי האיכות, למרות היותם בעלי חשיבות מכרעת על תוצאות הקרב, אינם מרידים ויש להם גבול עליון. לעומתם, גורמי הכמות הם מרידים, קל יחסית לשלוט בהם ועקרונית אין הם חסומים: את הכמויות אפשר להגדיל ולהגדיל עד שגורמי האיכות יהיו זניחים לעומתם. מכל זה נעלם גורם אחד, אשר חשיבותו בשדה הקרב המודרני אינה ניתנת להזנחה — "איכות" מערכות הנשק. פרנסיסקו פיטארו (1474-1541), שעמד בראש כוח שמנה 180 חיילים ו-37 סוסים, הכניע את מלכות האינקה, שמנתה כ-20 מיליון נפש, הודות לעוצמה המהממת של הנשק החם, שלא היה ידוע לתושבי אמריקה הדרומית. יפאן לא נכנעה לעדיפות המספרית של צבא ארה"ב, אלא לשתי פצצות אטום שהוטלו על עריה. במקום אחר¹⁷ הצעתי להחליף את המונח "איכות" (של מערכות נשק) במונח "טיב". המונח האחרון ניתן לכימות כך שהעוצמה הכוללת נקבעת הן על-ידי מספר מערכות הנשק ("כמות") והן על-ידי הטיב שלהן ("איכות").

באזיל הנרי לידל-הארט

מסקנות דיוננו עד כאן מורות, כי יש להכניס שינוי קל, לכאורה, בניסוח של עקרון השפעה: במקום לדבר על "עדיפות מספרית" יש לדבר על "עוצמה עדיפה". למעשה, כמו שנראה בהמשך, יש לשינוי זה השפעה ניכרת על הבניין הקלאוזביציאני כולו. ברגע שנכיר בכך, כי המפתח לניצחון אינו טמון דווקא ב"ריכוז מספרים גדולים ככל האפשר לקרב המכריע" (ה', 3, 116), אלא בריכוז העוצמה, הנקבעת לא רק על-ידי מספרים, אלא גם על-ידי גורמים אחרים (כמו טיב מערכות הנשק), גדל מספר "דרגות החופש", הנמצאות בידי המצביא, ואין להתפלא אם בעקבות כך תשתנה אפילו הגדרת האסטרטגיה עצמה. האפשרות להכניס לקרב אמצעי לחימה, אשר אינם מוכרים ליורכ, מסיטה את מרכז הכובד של התורה האסטרטגית מן הדגש ששם קלאוזביץ על הקרב עצמו אל ההכנות לקרב, אשר אינן מסתכמות עוד

רק כגיוס מספר גדול של חיילים ובאימונם, אלא גם בפיתוח אמצעי הלחימה המתאימים. הגדרתו המפורסמת של קלאוזביץ, לפיה "אסטרטגיה היא התורה של שימוש בקרבות למען מטרות המלחמה" (ב', 1, 93) אינה תואמת עוד את העידן הטכנולוגי. הגדרה טובה יותר תהא, בינתיים,¹⁸ "האמנות של חלוקת האמצעים הצבאיים ושל יישומם להגשמת תכלית המדיניות".

הגדרה זו (של לידל-הארט) נבדלת מזו של קלאוזביץ בשני היבטים חשובים:

א. היא מדברת על "יישום האמצעים הצבאיים" באופן כללי ולא דווקא על יישומם בקרב. בכך היא מאפשרת לכלול בתורת האסטרטגיה מושגים כמו "הרתעה", "איס" וכו', ועקרונות כמו "כליל המעלות הוא לשבור את התנגדות האויב בלא מלחמה" (סוף-טסו, שם, עמ' 25).

ב. היא כוללת בתחום האסטרטגיה לא רק את אמנות השימוש ("יישום") בכוח אלא גם את בניין הכוח ("חלוקת האמצעים הצבאיים").

הגדרת האסטרטגיה של קלאוזביץ, יחד עם הדגש אשר הוא שם על עקרון השפעה ועל הקרב עצמו, יש להם השלכות מרחיקות לכת על תורת האסטרטגיה: "האסטרטגיה היא השימוש בקרב כדי להשיג את מטרות המלחמה. לפיכך עליה לקבוע את יעד הפעולה הצבאית כולה — יעד החייב להתאים למטרת המלחמה. במלים אחרות, האסטרטגיה יוצרת את תכנית המלחמה ולשם כך היא מקשרת יחדיו את שורת הצעדים שנועדו להוליך אל ההכרעה הסופית, כלומר, היא קובעת את התכניות של מסעי המלחמה השונים ומסדירה את הקרבות שיתנהלו בכל אחד מהם" (ג', 1, 104). קלאוזביץ שם אפוא את הדגש על התמרון — על ריכוז הכוח (המספרי) במקום ובזמן הנכונים על מנת להשיג הכרעה: "על פי התכנית האסטרטגית נקבע מתי, היכן ובאילו כוחות יתנהל הקרב — והאמצעי היחיד לביצוע התכנית הוא המסע" (ב', 1, 94). מכאן נובעים שאר עקרונותיו, כמו עקרון ריכוז הכוח ואפילו, כפי שהזכרנו לעיל, הגדרת "חוכמתה העליונה של האסטרטגיה, המתבטאת בהספקת האמצעים למאורע גדול זה", דהיינו למערכה הראשית, המכריעה את תוצאות המלחמה.

גם כאן יש להציע תיקון (הנובע מהסתת הדגש מן ה"שפעה" אל ה"עוצמה"): לא עוד ריכוז הכוח המספרי, אלא בניין העוצמה (= "מספר" ו"טיב") וריכוזה במקום ובזמן הנכונים להשגת הכרעה. במלים אחרות, בעידן שבו גם הגורם של איכות מערכות הנשק אינו קבוע והוא נשלט בידי המצביא (כך הוא המצב בזמננו, בניגוד לימי קלאוזביץ), מקבל המונח הקלאוזביציאני — "הספקת האמצעים למאורע גדול זה" — מובן אחר לגמרי: לא רק ריכוז מספר גדול של חיילים ושל מערכות נשק,

אלא גם פיתוח והכנסה לקרב של סוגים חדשים של מערכות נשק – מערכות אשר עשויות, בשימוש נכון, להטות את הכף בזכות "טיבן" ולאוו דווקא בזכות "מספרן". גם בהיסטוריה של הזמן העתיק היו ידועות תופעות כאלו. מדוע אפוא התעלם מהן קלאוזוביץ?

למה דווקא "שפעה"?

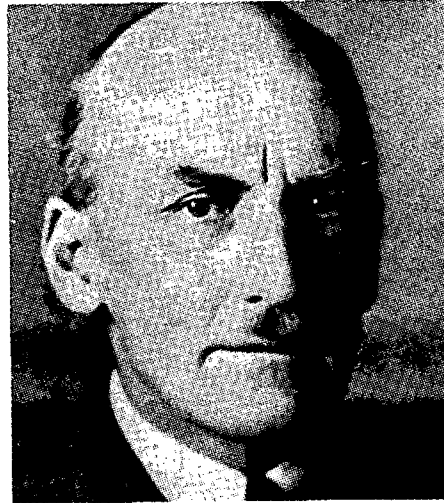
עיון מדוקדק בספרו על המלחמה עשוי לתת בידינו את התשובה לתמיהה זו, ויחד אתה נוכל להתקדם צעד נוסף למחוז חפצנו, דהיינו קביעת השפעה של הטכנולוגיה המודרנית על עקרונות המלחמה. מדוע מתעלם קלאוזוביץ מגורם מערכות הנשק? ניתן למצוא בכתביו שלושה טיעונים, המאפשרים לו להתעלם מהגורם של "איכות מערכות הנשק" ולהסתפק, לכן, בגורם השפעה בלבד: הטיעון ההיסטורי, הטיעון הפילוסופי והטיעון האידיאולוגי. להלן נתאר את שלושת הטיעונים האלה אחד אחד.

הטיעון ההיסטורי: חלקים נרחבים משמנות הכרכים של על המלחמה מוקדשים לניתוח קרבות היסטוריים. מתוך עיון בהתפתחות הצבאות, בתורות הלחימה ובכלי הנשק מגיע קלאוזוביץ למסקנה, כי "בימינו כה רב השוויון בין הצבאות בכל הנוגע לנשק, לציוד ולהכשרה, עד כי אין כל הבדל ניכר בין הטוב שבהם לבין הגרוע. מבחינה זו... אין עתה דבר מלבד רגילות למלחמה, שיש בכוחו להעניק לצבא אחד עדיפות ניכרת על פני צבא אחר. ככל שאנו מתקרבים למצב זה של שוויון בדברים אלה, כן הולך היחס המספרי ונעשה מכריע יותר". (ה', 3, 116. ההדגשה שלי.) כלומר קלאוזוביץ האמין, כי המגמה ההיסטורית מצביעה על סגירת הפער ב"גורמי האיכות", כך שהוא נעשה לא משמעותי ביחס לגורם הכמותי.

הטיעון הפילוסופי: קלאוזוביץ התאמץ מאוד להקנות לניתוחיו אופי אוניברסלי, אשר יעמוד בחליפות העתים ולא יהיה תלוי בשינוי מקרי זה או אחר.¹⁹ זו, למעשה, הסיבה לכך, שניתוחיו מתחילים מן המושג "הטהור" של המלחמה, דהיינו "המלחמה המוחלטת". על-ידי דיון ברמה הפילוסופית, העקרונית, ביקש קלאוזוביץ למצוא את הגרעין המוצק, את המהותי למלחמה, בכל צורותיה ותולדותיה. תכונה זו גרמה לכתביו להיות "כבדים", לפעמים בלתי מובנים²⁰ ולעתים מוזרים. משום כך מתעלם קלאוזוביץ מכל אותם גורמים אשר (לדעתו) הקשר שלהם למלחמה הוא מקרי ואינו מהותי. כבר ראינו כי זו הסיבה לכך שהוא אינו דן, למשל, בנושא הלוגיסטיקה, אלא כבודך אגב בלבד. אמנם הוא מכיר בכך ש"במובן נרחב יותר, שייכות לתחומה של אמנות המלחמה כל הפעילויות הקיימות עקב קיומה של המלחמה, ולכן גם עצם הקמת הצבא, כלומר גיוס החיילים, שימושם בנשק, ציודם והכשרתם" (ב', 1, 93);

אולם הוא חושב, כי "יש בידינו מלוא ההצדקה להרחיק אותן ואת כל שאר פעילויות ההכנה מתחומה של אמנות המלחמה במשמעה המצומצם, מעריכת המלחמה במלוא מובן המלה. ואנו חייבים לעשות זאת, אם רוצים אנו לשמור על העיקרון הראשון בכל תיאוריה – הרחקת כל הגורמים הזרים. מיהו שיכלול ב'עריכת מלחמה', פשוטה כמשמעה, את כל המחזור של תחזוקה ושל מנהלה, רק משום שקיימת השפעת גומלין ביניהן לבין השימוש בגייסות? הרי הן שונות ממנו לגמרי, במהותן". (שם, ההדגשות שלי.)

חיפושיו של קלאוזוביץ אחר ה"מהותי" למלחמה, במישור הפילוסופי, הם שגרמו לו להתעלם מהגורם של איכות מערכות הנשק: "צורך הלחימה גרם לאנשים, עוד בתקופה מוקדמת ביותר, להמציא המצאות מיוחדות, שנועדו לאפשר להם לזכות ביתרונות. כתוצאה מכך עברו על צורת הלחימה שינויים גדולים. אך תהיה הצורה ככל שתהיה, התפיסה המופשטת נותרה בעינה, והלחימה היא מהות המלחמה". (ב', 1, 92. ההדגשה שלי.)

ג'וזף פרדריק צ'רלס פולר

לדעתו, אין זה מקרה כי התפיסה המופשטת נותרה בעינה: אחרי הכול, "ההמצאות החלו בכלי הנשק ובפריטי הציוד הראשונים... [אשר] עליהם להתאים לטיב הלחימה, ולכן טיב הלחימה הוא הקובע אותם." משום כך "הלחימה היא הקובעת כל דבר הנוגע לנשק ולציוד, ואלו, בתורם, משפיעים על צורת הלחימה". (שם.) הטיעון דלעיל מאפשר לו, לקלאוזוביץ, לדון באופיה הפילוסופי, המופשט, של המלחמה, בלי תלות בכלי הנשק הספציפיים שנעשה בהם שימוש במלחמה זו או אחרת.

הטיעון האידיאולוגי: כבר ראינו, כי נקודת המוצא של קלאוזוביץ היא כפיפותה המוחלטת של הרשות הצבאית לרשות המדינית, אשר הכוח הצבאי לא נועד אלא להשיג את מטרותיה: "המדיניות היא המוח המנחה, והמלחמה אינה אלא המכשיר, ולא להפך. משום כך לא ייתכן אלא שההיבט הצבאי יהיה כפוף להיבט המדיני" (ח', 6, 206).

שורשי תהיזה הזו מצויים כבר בשחר הפילוסופיה היוונית. כך, למשל, אפלטון מספר, כי פרומתיאוס, בניסיונו להיטיב עם בני האדם, גנב מן האלים את חוכמת המלאכה יחד עם האש, אולם לא הצליח לגנוב גם את החוכמה המדינית, משום שזו הייתה בידי של ראש האלים, זאוס עצמו, ופרומתיאוס שוב לא רשאי היה להיכנס אל משכנו. בני האדם עשו אמנם חיל בזכות מתנות המלאכה והאש שקיבלו מפרומתיאוס, אולם לא הצליחו להילחם בחיות, כי "עדיין לא הייתה בידם האמנות המדינית, שחוכמת המלחמה היא חלק ממנה. ביקשו אפוא להתכנס יחדיו ולהניצל על-ידי ייסוד ערים. ומשנתכנסו היו עושים עוול איש לרעהו, משום שלא הייתה בידם האמנות המדינית, עד ששוב נתפזרו וכלו"²¹ ועד כי זאוס עצמו נחרד "ושלח את הרמס אל בני האדם כדי להביא להם בושה וצדק, שיהיו לסדרי מדינות ולכלי רעות מקשרים" (שם). גם אריסטו, תלמידו המפורסם של אפלטון, קובע בפתיחת חיבורו על האתיקה, כי "רואים אנחנו בעליל, שגם המקצועות המוכרבים ביותר, כגון האסטרטגיה, הכלכלה והרטוריקה, סרים למשמעתו של המדע המדיני".²²

קלאוזוביץ לא היה אמנם ממציא של תיזה זו, אולם הוא הסיק ממנה, לפעמים בקיצוניות יתרה, מסקנות הנוגעות לאופן ניהול המלחמה. לפי תפיסתו, בניין הצבא וקביעת גודלו חייבים להיעשות בידי הדרג המדיני, דהיינו הממשלה, אשר בהחלטתה על הקצאת המשאבים קובעת, למעשה, את עוצמתו של הצבא: "אף שבקביעה זו נפתחת השתלשלות הפעילות הממשית של המלחמה, ואף שהיא בבחינת חלק חיוני מהאסטרטגיה של המלחמה, בכל זאת חייב, ברוב המקרים, המצביא, העתיד לפקד על כוחות אלה, לראות את גודלם המוחלט כנתון, בין משום שלא שאלו את פיו, בין משום שהנסיבות מנעו את הגדלתם במידה מספקת". (ג', 8, 115. ההדגשה שלי.) בקצרה, הממשלה היא אשר קובעת את בניין הכוח, ולכן "מספר החיילים הוא גורם נתון, ואין הוא תלוי ברצונו או באוות נפשו של המצביא". (ו', 2, 160.) כל מה שנותן למצביא לעשות הוא למצוא את מרכז הכובד של האויב ולרכז את הכוח בנקודה ובזמן המתאימים למהלומה מכרעת נגד מרכז זה. מכאן ברור, כי אפילו אפשר היה לשנות את כלי הנשק בין מלחמה אחת לזו שבאה בעקבותיה (מה שניתן לעשות כיום, אולם לא היה ניתן לעשות בימינו) היה קלאוזוביץ מותיר את המלאכה בידי הדרג המדיני ולא בידי המצביא הצבאי, בדיוק כמו שהותיר את הקביעה המספרית בידי הממשלה. משום כך מוצדק (מבחינתו) להוציא את הדיון בשאלה זו מחוץ לתחומה של אמנות המלחמה (במשמעותה הצבאית).

לסיכום, קלאוזוביץ הרשה לעצמו "להוציא מן המשחק האסטרטגי" את הגורם של אמצעי הלחימה

(ויחד אתו את הגורם של איכות מערכות הנשק ושל בניין הכוח), משום שבימיו לא היה הבדל מבחינה זו בין הצבאות השונים ("הטיעון ההיסטורי"), משום שחשב, כי גורם זה אינו מהותי למלחמה ("הטיעון הפילוסופי") ומשום שחשב כי הקצאת המשאבים למלחמה (כולל לפיתוחם של אמצעי לחימה ולבניין הכוח) היא מתפקידי ה"דרג האזרחי" ואינה מעניינה של איש הצבא ("הטיעון האידיאולוגי").

ביקורת על הטיעונים של קלאוזביץ

אני מניח, כי אין צורך בטיעוני-נגד מפורטים כדי לשכנע את הקורא, כי "הטיעון ההיסטורי" הנו מופרך מיסודו. בטיעון מסוג זה יש לנו עניין עם אינדוקציה פשוטה (הכללה מן הפרטים אל הכלל), אשר אין ביכולתה "לאמת", מן הבחינה הלוגית, שום השערה. בנושא זה עסקתי כבר בהרחבה במקומות אחדים²³, ואין בדעתי לעסוק בו כאן. לענייננו, די להכיר בכך, כי המציאות ההיסטורית השתנתה באופן ניכר מאז ימי קלאוזביץ, וקביעותיו בנושא זה שוב אינן תקפות. כבר הזכרתי, כי קלאוזביץ חי ערב המהפכה התעשייתית ולא זכה לראות את "פירותיה" בשדה הקרב. כך, למשל, אם נמנה את מספר ההמצאות החל מאמצע המאה ה-18 ועד לסוף המאה ה-19, נגלה, כי ב-51 שנות חייו של קלאוזביץ הומצאו בערך פי חמישה פחות המצאות מאשר בחצי המאה שלאחר מכן.²⁴ די אם נזכיר, כי סמוך לשנה שבה מת הגה מורס את רעיון הטלגרף, וכי באותה שנה נחנך קו מסילת הברזל הראשון בעולם, שהונע בקטר קיטור (קו ליברפול-מנצ'סטר באנגליה).²⁵

"הטיעון הפילוסופי" הינו, כמובן, טיעון "מוצק" הרבה יותר מהטיעון ההיסטורי. אכן קלאוזביץ מצליח פעמים רבות להצביע בדיוניו על המהותי למלחמה ועל היסודות הבלתי משתנים שלה, אשר אינם תלויים בהתפתחות טכנולוגית זו או אחרת. כזה הוא המצב בנוגע לניתוחיו את הסכנה, את הפחד במלחמה, את אי-הוודאות האינהרנטית הטמונה בה, את תכונות האופי הנדרשות מן המצביא וכו'. קלאוזביץ ידע, כי אם יצליח לזהות את המהותי למלחמה, יוכל לטעון, כי גילה "אמיתות נצחיות" אשר יעמדו לעד. בכך הוא נאמן למסורת הגרמנית של הפילוסופיה הביקורתית שראשיתה בעמנואל קאנט (1724-1804) ואשר קלאוזביץ הכיר אותה, כנראה, כפי שעוצבה על-ידי הפילוסוף בן-זמנו גאורג וילהלם פרידריך הגל (1770-1831).²⁶ אולם אליה וקרוץ בה: מניין לו לקלאוזביץ הביטחון, שאכן הצליח לאתר את המהותי ואת הבלתי משתנה ב"מלחמה"? למעשה, לחלק נכבד מן ה"אמיתות הנצחיות", ה"עקרונות" ו"מושגי היסוד" שלו צפוי היה גורל דומה לזה שזכו לו ה"עקרונות" וה"קטגוריות" של עמנואל קאנט: הטענה בדבר "נצחיותם" הופרכה על-ידי הניסיון האנושי

שהצטבר מאז יצירתן ועד היום.²⁷ בחשבון אחרון, כל המערכת הקלאוזביציאנית (כמו גם זו של קאנט) מבוססת על הניסיון האנושי ולכן היא עשויה להשתנות בעקבות הצטברות הניסיון הזה במשך ההיסטוריה. לפעמים, קביעותיו של קלאוזביץ מתבססות על מאפיינים כה כלליים של ניסיון זה, עד שאין חשש, כי ישתנו במשך הזמן (הוא הדין בגורם הפחד, למשל, או בגורם הסכנה). אולם חלק מקביעותיו מתבסס על ניסיון אשר היה נכון בזמנו ואינו נכון עוד. זהו בדיוק גורל הטיעון הפילוסופי הספציפי, אשר הוא מביא להצדקת ההתעלמות מהגורם של איכות מערכות הנשק: קלאוזביץ לא העלה על דעתו, כי יום יבוא ואפשר יהיה לפתח מערכות נשק בזמן כה קצר, עד שהמלחמה כולה תיראה כתחרות על סיום הפיתוח. משום כך אין הטיעון הפילוסופי הספציפי שלו בנושא זה עומד על קרקע מוצקת: הוא ניוון מהנחות יסוד, אשר האמיתות של חלק מהן היא זמנית, ואשר עם התקדמות ההיסטוריה הוכחו כמופרכות.

יפן לא נכנעה לעדיפות המספרית של צבא ארה"ב, אלא לשתי פצצות אטום שהוטלו עליה

אני מניח כי לקורא, השייך לתרבות הדמוקרטית המערבית, לא יהיה ויכוח עם הנחת היסוד של "הטיעון האידיאולוגי" מבית מדרשו של קלאוזביץ, הווה אומר, עם עליונות "המטרה" המדינית על פני "המכשיר" הצבאי. אבל הסכמה כזו אינה מחייבת הסכמה אוטומטית גם עם המסקנה שקלאוזביץ גזר ממנה, כלומר עם הוצאת המשימה של בניין הכוח אל מחוץ לתחום האחריות של האסטרטגיה בכלל ושל המנהיגות הצבאית בפרט. ברור, כי קביעת מטרת המלחמה ומידת המאמץ הלאומי שיש להקדיש על מנת להשיג מטרת אלו, צריכה להישאר בידי הדרג המדיני ואין מעניינה של המנהיגות הצבאית (מלבד תפקידה, המובן מאליו, כיועצת של הדרג המדיני). אבל מכאן ועד למסקנה, כי בניין הכוח אינו משימה של "המצביא",

עדיין רב המרחק. על הממשלה להחליט כמה משאבים היא מעמידה לרשות הצבא כפועל יוצא של המטרות המדיניות (שהיא מגדירה עבורו). המצביא נדרש לנצל נכון את המשאבים הללו כדי לבנות צבא שיהיה מסוגל להשיג מטרת אלו. הגדרה משביעת רצון של האסטרטגיה, אשר תהיה מתאימה גם לעידן הטכנולוגי, שבו אנו חיים כיום, תהיה אפוא: "אמנות חלוקת המשאבים, אשר הוקצו לצבא על-ידי הממשלה ויישומם על מנת להגשים את תכלית המדיניות".²⁸

מן הדיון דלעיל אפשר להפיק כלל היוריסטי חשוב הנוגע להגותו של קלאוזביץ: כאשר אנו נדרשים לבחון היבט מסוים של תורתו, כדאי לנסות למצוא את סוג הטיעון שבו הוא משתמש בנושא הנידון (טיעון "היסטורי", "פילוסופי" או "אידיאולוגי"). מומלץ להתייחס "בחדש" רב לאותם חלקים בתורתו, המבוססים על טיעונים היסטוריים או על טיעונים פילוסופיים, הנשענים גם הם בתורם על הנחות היסטוריות. אני מקווה, כי הצלחתי להוכיח לעיל, כי זה המצב בנוגע להתייחסותו של קלאוזביץ לנושא של אמצעי הלחימה ולכל המשתמע ממנו. הניסיון לגלות את הנחות היסוד של קלאוזביץ ולשחזר את המקור להתייחסותו השגויה לגורם האיכות של מערכות הנשק הוביל אותי למתיחת ביקורת על ההנחות הבסיסיות ביותר, העומדות בשורש הגותו בכלל. אם אני צודק במה שמצאתי עד כאן, הרי הביקורת וה"תיקונים" שהצעתי אינם יכולים להיעצר ברמת ההגדרה של תורת האסטרטגיה בלבד, ויש להם משמעות (הרסנית) לבניין הקלאוזביציאני כולו. אדגים זאת על-ידי השלמת טיעוני בקשר לתפקיד של בניין הכוח, של המודיעין, של ההפתעה ושל התחבולה באסטרטגיה.

חלק שלישי: סינתזה

"תיקון" משנתו של קלאוזביץ

כבר הראיתי לעיל, כיצד הדגש ששם קלאוזביץ על העדיפות המספרית ועל הקרב כאמצעי היחיד להשגת מטרת המלחמה, הוביל אותו (מתוך הנחה שגויה כי הנתונים ההיסטוריים המיוחדים לימיו שייכים ל"מהות" המלחמה) להתעלמות מהאיכות של מערכות הנשק כגורם מכריע במלחמה ולהוצאת הפיתוח של אמצעי לחימה ובניין הכוח אל מחוץ לתחום האסטרטגיה. ה"תיקון" שהצעתי בתורתו (בהגדרת האסטרטגיה) בא להחזיר את כבודם של גורמים אלו למקומו הנכון. כדי להשלים את הטיעון שלי וכדי לעשות צעד ראשון בכיוון של רביזיה בתורתו אראה עתה, מהי המשמעות של

התיקון שהצעתי לגבי משנת קלאוזביץ על המודיעין, על התחבולה ועל ההפתעה.
כדי לדון בכך אנסה לשחזר, בכל נושא ונושא, את הטיעון שהוביל את קלאוזביץ לעמדתו בנושא הנידון. שחזור כזה יאפשר לנו להבין לא רק מה הייתה דעתו בכל נושא, אלא מדוע הוא חשב כך. הבנה כזו תוכל לאפשר לנו להחליף את ההנחות בטיעון הקלאוזביציאני, שדחינו לעיל, ולבדוק מה יהיו המסקנות החדשות אשר ינבעו מן ההנחות ה"מתוקנות".

"מודיעין"

תמצית הטיעון הקלאוזביציאני: העיקרון החשוב ביותר במלחמה הנו עקרון העדיפות המספרית ("שפע"). לכן האסטרטגיה הטובה ביותר היא להיות בעל עדיפות מספרית בזמן ובמקום החשובים להכרעה. מכאן נובע, כי חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון, אשר נועד לרכז את הכוח לקרב המכריע. תפקיד המודיעין, הנגזר מניתוח זה, הוא לספק את המידע הנחוץ לצורך ביצוע התמרון המכריע ולספק מידע על התמרון שכוחות האויב מבצעים. לפי קלאוזביץ, אם כך, מתקיימת המשוואה "מודיעין = מודיעין קרבי". כלומר, "מודיעין = מידע על תנועת האויב לקראת וזמן הקרב". מודיעין כזה, מעצם מהותו, הוא בעייתי ביותר בהיותו חבוי בערפל הקרב. לכן ניתן להבין מדוע קלאוזביץ רואה בו רק גורם חיכוך ומדוע אין הוא מעניק לו חשיבות של ממש בתורת האסטרטגיה. הטיעון ה"מתוקן": עוצמה איננה רק עדיפות מספרית אלא כוללת גם את איכות מערכות הנשק.²⁹ מכאן נובע (כמו שכבר הראיתי לעיל), כי אין חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון בלבד, אלא, קודם כולל, בניין הכוח המתאים (אשר אותו יש להביא, אחר-כך, באמצעות התמרון, אל המקום הנכון). תפקיד המודיעין אינו מסתכם אפוא במודיעין קרבי בלבד, אלא גם בהספקת המידע הדרוש לבניין נכון של הכוח ולפיתוחם של אמצעי הלחימה המתאימים. לשם כך יש צורך במודיעין על צבא האויב, על ציודו, על שיטות הלחימה שלו, על רמת אימוניו וכדומה. יתירה מכך, גם האויב אינו שוקט על שמריו וגם הוא מפתח היום את אמצעי הלחימה של המחר. משום כך נכונה אַמרתו המפורסמת של קלאוזביץ – היום יותר מתמיד – כי "המלחמה מצויה תמיד במצב של פעילות גומלין, שההשפעות בו הן הדדיות" (ב', 99, 2). האימרה אינה תקפה רק בזמן מלחמה, מרגע פרוץ הקרבות, אלא הרבה קודם – החל מן הרגע שבו כל צד בונה את כוחו ומתכוון למלחמה.³⁰ מן הניתוח הזה נובע, כי המודיעין האסטרטגי (רהיינו זה הנחוץ לבניין הכוח) הוא, במידה רבה, מודיעין של ימי שלום (מסקנה זו אף מתחזקת שבעתיים אם נזכור את משך הזמן הדרוש לפיתוחן של מערכות נשק עיקריות). פעילות המודיעין

ניתנת אפוא לחלוקה לשתי "תקופות": התקופה ה"טרומה מלחמתית" שבה המודיעין נדרש לספק בעיקר מידע על בניין הכוח, ותקופת המלחמה, שבה הוא נדרש בעיקר לספק מידע הנחוץ לקרב ("מודיעין קרבי"). אבל מה בדבר המעבר בין שתי תקופות אלו? כאן יש לו למודיעין תפקיד שלישי, אשר יש הרואים בו את החשוב מכולם: תפקיד ההתרעה על המלחמה המתרגשת ובאה (או על כל צעד אחר של ה"יריב" העשוי להביא לשימוש במעשי אלימות בין מדינות).³¹

מסקנות: התייחסותו של קלאוזביץ אל גורם המודיעין אינה מתאימה אפוא לעידן הטכנולוגי. משעה שאמצעי הלחימה נעשו גורמים עיקריים בחישוב העוצמה, זו מרכז הכובד של המידע, הנחוץ על האויב מתקופת המלחמה עצמה לתקופת ההכנות ובניין הכוח בימי שלום (כולל ההתרעה על המעבר בין שתי תקופות אלו). מלבד התפקיד המסורתי (והמסובך) של המודיעין הקרבי (אשר עיקר התמקדותו במישור הטקטי ולא דווקא במישור האסטרטגי) יש למודיעין בעידן המודרני גם תפקיד בבניית "התשובות" הנכונות לכוח האויב ובמתן התרעה על כוונותיו לנקוט מעשי אלימות. שני תפקידים אלו אינם אלא ביטויים מודרניים למה שנוסח כבר במקורותינו העתיקים באמרות "הקדם רפואה למכה"³² ו"הבא להורגך, השכם להורגו" (בראשית רבא, ס"ב).

דוגמה: כאילוסטרציה מאלפת לטיעון ולמסקנות דלעיל, ניתן להביא את סיפור הקמת גופי המודיעין "המימסדיים" בעידן המודרני. למרות שימי איסוף המודיעין כמוהם כימי התרבות האנושית (ודי להזכיר את פרשת המרגלים בתורה ואת סיפור רחב הזונה...) ראוי לציין, כי עד למאה הקודמת לא היו גופי מודיעין מימסדיים אשר פעלו בצורה מתוקנת בתוך (או ליד) המטות של זרועות הצבא (מדובר, כמובן, במודיעין על אויב "חיצוני" ולא על "משטרות פנים", שאספו מודיעין להבטחת המשטר). באנגליה, למשל, שבה היה קיים חוק מיוחד, שאיפשר הוצאת תקציב לפעולות חשאיות כבר משנת 1797, לא היה קיים שום גוף מימסדי שעסק במודיעין עד לשנת 1855, עת הוקמה במשרד המלחמה "המחלקה לטופוגרפיה ולסטטיסטיקה", אשר עיקר יעודה, בתחילה, היה לאסוף מפות של ארצות האויב.³³ בינוי 1871 הוכרה המחלקה רשמית כגוף לענייני מודיעין, ונקבע, כי תפקידה יהיה: "לאסוף ולסווג את כל המידע האפשרי המתייחס לכוח, לארגון וכו' של צבאות זרים; לשמור עצמה מעודכנת בהתקדמות שנעשתה על-ידי מדינות זרות באמנות המלחמה ובמדע ולשמור את המידע בצורה כזו שיהיה מוכן לעיון ולהשגה לכל מטרה אשר לה יידרש".³⁴ שנתיים מאוחר יותר הפכה המחלקה ל"ענף הביון" במשרד המלחמה (עם צוות "מורחב" של 27 איש!) וב-1886 הוקמה מחלקה דומה בצי הבריטי. השירות החשאי הבריטי

הוקם רק בשנת 1909 והתבסס על גופים אלו. הנקודה המעניינת ביותר בסקירה היסטורית קצרה זו היא העובדה, כי גופי המודיעין המימסדיים הוקמו רק החל מן המחצית השנייה של המאה ה-19 ואילך (כלומר, כמה עשרות שנים לאחר מותו של קלאוזביץ), וכי כבר מראשית דרכם הוגדרו להם משימות הקשורות בבניין הכוח! לטעמי, יש בסקירה זו משום המחשה לתיזה שהצגתי בדבר הקשר שבין המהפכה התעשייתית לבין תפקידי המודיעין וחשיבותו במלחמה המודרנית.

"תחבולה" ו"הפתעה"

תמצית הטיעון הקלאוזביציאני: תחילתו של הטיעון דומה לזה העומד בבסיס גישתו למודיעין – העיקרון החשוב ביותר במלחמה הנו עקרון העדיפות המספרית. לכן האסטרטגיה הטובה ביותר היא להיות בעל עדיפות מספרית בזמן ובמקום החשובים להכרעה, ומכאן נובע כי חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון, אשר נועד לרכז כוחות גדולים לקרב המכריע. אבל הנעת כוחות גדולים בשדה הקרב אינה יכולה להיעשות בחשאי והיא מלווה ב"רעש" טבעי רב, אשר סביר להניח כי יחשף לאויב. משום כך ערכו של גורם ההפתעה, במישור האסטרטגי, אינו גבוה באופן מעשי. גם התחבולה וההונאה, על מנת שיהיה להן ערך אסטרטגי, חייבות להיעשות בכוחות גדולים מספיק, ושוב יש להניח, כי יתגלו לאויב. יתר על כן, הן צורכות כוח, אשר עלול להיות חסר בקרב המכריע. לכן אין קלאוזביץ מעניק משקל של ממש להפתעה, לתחבולה ולהונאה במישור האסטרטגי.

הטיעון ה"מתוקן": עוצמה איננה רק עדיפות מספרית, אלא כוללת גם את האיכות של מערכות הנשק. מכאן נובע, כאמור, כי אין חוכמת האסטרטגיה מתמצית בתמרון בלבד, אלא, קודם כולל, בניין הכוח המתאים (אשר אותו יש להביא אחר-כך, באמצעות התמרון, אל המקום הנכון). את הקרב ניתן להכריע לא רק בעזרת עדיפות מספרית, אלא גם בעזרת עדיפות מכרעת באמצעי הלחימה, דהיינו בעזרת מערכות וכלי נשק אשר יותירו את היריב ללא תשובה. אמצעי לחימה כאלה עשויים להקנות ממד חדש למושג ההפתעה והתחבולה: היריב עשוי להיות מופתע לא רק בגלל תמרון מוצלח של כוחותיו, אלא גם בגלל הופעת מערכות נשק, אשר את קיומן לא שיער, ואשר פעולתן בשדה הקרב עשויה להוציא אותו משיוי משקלו. גם התחבולה וההונאה אינן חייבות להצטמצם להטעיה בשדה הקרב בלבד: ניתן לנקוט "תחבולות" ו"הונאות" גם במישור של אמצעי הלחימה. "תחבולה טכנולוגית" גם היא תחבולה!³⁵ למעשה, מרבית המאמץ המושקע מאז מלחמת העולם השנייה בפיתוחן של מערכות לחימה אלקטרונית שייך לתחום זה של ניסיון להשיג

הפתעה בשדה הקרב באמצעות "תחבולה טכנולוגית". חשוב להדגיש כי המרכזיות של מערכות הנשק במלחמה המודרנית מאפשרת להשיג הפתעה גם על-ידי שימוש "מפתיע" ומתוחכם בכלי נשק מוכרים ולא רק על-ידי פיתוח כלי נשק חדשים. כך, למשל, חיל האוויר הישראלי השיג הפתעה אסטרטגית בפתיחת מלחמת ששת הימים על-ידי השמדת מטוסי האויב בשדותיו. גם השימוש שעשו הערבים בטילים, במלחמת יום הכיפורים, נכלל בקטגוריה זו. בכך נפתח תחום נוסף שבו עשוי להיות משקל אסטרטגי מכריע להפתעה, לתחבולה ולהונאה בעידן המודרני.

מסקנות: התייחסותו של קלאוזביץ להפתעה, לתחבולה ולהונאה האסטרטגיות (כמו גם התייחסותו אל גורם המודיעין) אינה מתאימה אפוא למציאות הטכנולוגית של ימינו. במציאות הזו, התנאים להכרעה במלחמה נבנים זמן רב לפני שפורצת האש ממש באמצעות פיתוחם של אמצעי הלחימה ובניין הכוח. כל צד מנסה לנחש מה מכין הצד האחר ולבנות את כוחו בהתאם. בהקשר שלנו, "תחבולה" אינה אלא ניצול של אמצעי קיים (או יישום של טכנולוגיה מוכרת באמצעי לחימה חדש) באופן שלא נחזה על-ידי היריב, ואשר יש לו השפעה מכרעת על שדה הקרב. תחבולה כזו יש לחזק באמצעות הונאה (אשר גם היא צריכה להיעשות, לפחות בחלקה, בימי שלום) על מנת שאפשר יהיה להשיג באמצעותה הפתעה אסטרטגית. בכך אנו יוצקים תוכן חדש בכלל העתיק "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (או אולי מוטב לומר: "כי בתחבולות תכין לך מלחמה"? ותומכים בקביעתו של המצביא הסיני הקדמון: "כל מלחמה עומדת על ההטעיה").³⁶

דוגמה: סיפורה של הלוחמה האלקטרונית ("לא") עשוי להיות דוגמה מעניינת לנושא דיוננו. ימיה של לוחמת הגנג האלקטרונית הם כימיו של השימוש באלקטרוניקה בשדה הקרב. כך, למשל, הפיתוח הבריטי של מכ"ם במלחמת העולם השנייה נעשה במקביל לפיתוחו של אמצעי נגד יעיל – המרץ. גם השימוש של הנחייט טילי ה-VI נכלל בתחום זה. מעניין לציין כי רעיונות אלו צמחו דווקא במודיעין הבריטי, או ליתר דיוק, ביחידה מיוחדת שהוקמה במודיעין של חיל האוויר המלכותי לטיפול במודיעין מדעי וטכנולוגי. אף שכתחילת המלחמה לא הייתה קיימת כלל יחידה מסוג זה, הרי שבסופה היה העומד בראשה בעל מעמד של סגן לראש המודיעין של חיל האוויר. סיפור הקמתה של היחידה ועבודתה במשולב עם גופי חקר הביצועים (אשר הוקמו גם הם במהלך המלחמה) ועם גופי הפיתוח של אמצעי לחימה (כולל ל"א), הנו דוגמה מאלפת לקשר הרב ממדי שבין משקלן המכריע של מערכות נשק חדשות בשדה הקרב המודרני, במיוחד מאז מלחמת העולם השנייה, בין ממד התחבולה (כולל ההונאה), אשר

הן מוסיפות לשדה הקרב, ובין המודיעין. מה שמרשים במיוחד בסיפור זה, לטעמי, הוא ההתמודדות בין המפתחים למפתחים של אמצעי הגנג – התמודדות שתחילתה זמן רב לפני הכנסת מערכות הנשק לפעולה בשדה הקרב האמיתי.³⁷

סיכום ומסקנות

ההזרה לאחור על ציר הזמן של מרכז הכובד האסטרטגי היא אחד הביטויים המהותיים לעידן הטכנולוגי. היא בולטת בכל היבט והיבט של המלחמה המודרנית ואינה אופיינית למודיעין ולתחבולה בלבד. היכולת לפתח ולהכניס לקרב אמצעים אשר האויב אינו מוכן להתמודד אהם, גורמת לכך שקרבות רבים, ואפילו מלחמות שלמות, עשויים להיות מוכרעים, למעשה, על שולחן המהנדסים ולא דווקא בשדה הקרב.³⁸ לכך יש ביטוי הן במישור האסטרטגי ואפילו במישור הטקטי: ככל שהטכנולוגיה הולכת ותופסת מקום חשוב יותר בשדה הקרב, נעשים תנאי הפתיחה של הקרב מכריעים יותר ויותר. קרב האוויר, למשל, הנו קרב אשר תחילתו במערך הבקרה בהתמודדות על תנאי פתיחה טובים יותר לצדדים המשתתפים. כאשר מדובר במטוסים מודרניים, אשר יש להם מכ"ם מוטס ויכולת לבנות לעצמם את התמונה האווירית, מוכרע הקרב, בדרך כלל, עוד לפני יצירת המגע ההדוק בין המטוסים, בעצם הצורה שבה נכנסים המטוסים לקרב. תוצאות המלחמה האווירית בשל"ג, שבה הושמד מספר רב של סוללות טק"א והופלו קרוב ל-100 מטוסים סוריים ללא אף אבדה לחיל האוויר הישראלי, מרמזות אף הן בכיוון של הכרעת המלחמה בשלב מוקדם מאוד: שלב בניין הכוח (הכולל הן את ההצטיידות באמצעי הלחימה המתאימים והן את פיתוחה של תורת הלחימה, שיושמה אחר-כך במלחמה).

את האמור לעיל ניתן לסכם בעיקרון קצר ופשוט אשר אכנה אותו בשם עקרון ההטרם³⁹ ("Principle of Anticipation"): הקדם את יריבך.

מדובר בעיקרון כה בסיסי, עד כי אפשר רק להתפלא מדוע אין הוא נמנה עם עקרונות המלחמה הראשיים של קלאוזביץ. למעשה, במחשבה שנייה, הניתוח שהבאתי לעיל מספק הסבר מניח רצון ל"מחדל" זה: קלאוזביץ צימצם את תורת האסטרטגיה שלו לתמרון לקראת הקרב המכריע, ומשום כך לא ראה אפשרות מעשית להקדים את האויב מלבד, כמובן, הקדמתו בתמרון. השערה זו מתחזקת מתוך עיון בכתביו המוקדמים. כך, למשל, ביטוי מסוים לעקרון ההטרם ניתן לראות בעיקרון שקבע קלאוזביץ ב"הוראות לנסיך הכתר" בסעיף הדין בעקרונות הכלליים של האסטרטגיה: "העיקרון השלישי הוא: לא לאבד זמן. אם שום יתרון מיוחד ונכבד לא יצמח מעיכוב, אזי חשוב מאוד להתחיל בעבודה מהר ככל האפשר. על-ידי מהירות, צעדים

רבים של האויב נקטעים באיבם, ודעת הציבור נוטה לטובתנו".⁴⁰ אבל מייד בהמשך הוא מבהיר, כי כוונתו למהירות בשדה הקרב, אשר מטרתה השגת הפתעה. משום כך בספרו על המלחמה אין העיקרון שלעיל מוזכר, ואת מקומו תופש עקרון ההפתעה (אשר, כזכור, קלאוזביץ מעניק לו משקל רב בטקטיקה, ומשקל מועט באסטרטגיה).

לעקרון ההטרם מספר ביטויים. הראשון שבהם הוא הביטוי המודיעיני, שבו עסקנו לעיל: כדי להקדים את האויב הן במישור של בניין הכוח ופיתוח אמצעי לחימה, והן במסעי הקרבות עצמם ("תמרון") יש צורך במודיעין, כמאמרו של החכם הסיני: "הדבר הנותן לשליט החכם ולמצביא הטוב את היכולת להכות ולנצח ולהשיג דברים, שהם למעלה מהשגת פשוטי העם, הוא ראיית הנולד. והנה, ראיית נולד זו אין להעלותה באוב ואין ללמדה מפי הניסיון, על דרך מן הפרט אל הכלל, ואף אין להעלותה בחישוב, על דרך מן הכלל אל הפרט. ידעת מערכי האויב אין לקנות אלא מפי אנשים אחרים. מכאן השימוש במרגלים".⁴¹ גם פרידריך הגדול, בן דורו של קלאוזביץ, פותח את הפרק ה-12 ("על המודיעין ויישומו להשגת ידיעות על אודות האויב") בספרו המפורסם בטענה כי "אילו היו תכניות האויב ידועות תמיד מראש, אפשר היה להכניעו אף בכוח צבאי נתות. כל המצביאים שואפים להשיג יתרון כזה, אולם לא תמיד מצליחים בכך".⁴²

אולם לעקרון ההטרם יש ביטויים נוספים. החשוב שבהם הוא מה שמשמע ממנו לגבי בניין הכוח ופיתוח אמצעי הלחימה: "הקדם את יריבך" פירושו, בהקשר זה "נסה לצפות מראש (בעזרת מודיעין, כמובן) את מהלכי האויב לבניין כוחו ופיתוח אמצעי לחימה ותורת לחימה, אשר יצליחו לנטרל את כוחו העיקרי של האויב, או אשר יתירו אותו חסר אמצעים להתגונן מפניהם".⁴³

עקרון ההטרם גם מחזיר, דרך הדלת הראשית, את ההפתעה, את התחבולה ואת ההונאה להיכלה של תורת האסטרטגיה. הממד החדש, שנפתח בעידן הטכנולוגי כתוצאה מהיכולת לפתח ולהכניס לשדה הקרב מערכות נשק חדשות, אשר לא נצפו על ידי היריב, מאפשר להשיג הפתעה (אפילו ברמה האסטרטגית) באמצעות שימוש בלתי שגרתי בטכנולוגיות מסוימות או באמצעות נקיטת "תחבולות טכנולוגיות".

לעקרון ההטרם יש עיקרון משלים, הנובע מכך שהמלחמה היא "משחק" דו-צדדי (או, לפעמים, אפילו רב-צדדי): באותה מידה שאנו שואפים להקדים את אויבנו, כך, עלינו לזכור, שואפים הם להקדים אותנו. משום כך, מן הבחינה האסטרטגית, כדאי להכות את היריב לפני שיסיים את הכנותיו. לפיכך יש להוסיף לצד עקרון ההטרם גם את העיקרון "תקוף את יריבך, כאשר אינו מוכן עדיין לכך". למסקנה אחרונה זו יש ביטוי הן במישור

- א. מישור המרחב: הרעיון, כי עדיף לתקוף את האויב במקום שבו אינו מוכן לכך, ידוע מימים ימימה, וכבר אמר על כך סוֹן-טוֹסו לפני כ-2,500 שנה: "צעד מהרה למקומות שאינך צפוי שם... מובטח לך שתצליח בהתקפותיך, אם תתקיף מקומות שאינם מוגנים"⁴⁴.
- ב. מישור הזמן: הרעיון לתקוף את האויב לפני שהוא מוכן לתקוף אותנו, ידוע בספרות האסטרטגית המודרנית בשם "מלחמת מנע". חשוב להבחין בהקשר זה בין "מלחמת מנע" לבין "מכה מקדימה". מכה מקדימה היא פועל יוצא של עקרון ההטרם: מדובר בניסיון להקדים את האויב ולהכותו לפני שיספיק להכות אותנו, על מנת לשבש את מהלכיו. "מכה מקדימה" היא אפוא מהלך שנוקט אחד הצדדים לאחר שידוע לו בוודאות, כי הצד האחר החליט לפתוח במלחמה נגדו. לעומת זאת, "מלחמת מנע" היא תוצאה של העיקרון המשלים לעקרון ההטרם: מטרתה להכות את האויב עוד לפני שהשלים את הכנותיו לפתוח במלחמה נגדנו. יישומו של

הערות

1. הספר פורסם במקור ב-1832. תרגום ראשון לאנגלית נעשה ב-1909 על-ידי קולונל J.J. Graham ונערך ע"י קולונל F.N. Maude בשלושה כרכים (הוצאת Routledge & Kegan Paul). גם תרגום זה וגם תרגום חדש יותר, שנעשה על-ידי O.J.M. Jolles ב-1943 (הוצאת Modern Library), אינם נחשבים לתרגומים מדעיים מדויקים. תרגום משביע רצון יותר נעשה ב-1976 על-ידי P. Paret & M. Howard (הוצאת Princeton). לעברית תורגמו רק במחקר קטעים, שנערכו ע"י רוג'ר אשלי לאונרד: "על המלחמה" – מדרוך קצו לקלאוזביץ, הוצאת מערכות, 1977.
2. אשר, כמקובל בזמן ההוא, סיכם אף הוא את עקרונות המלחמה שלו בספר שהופץ לראשונה בין קציני צבאו הבכירים ב-1753. ראה פרידריך הגדול: הוראות למצביאים, הוצאת מערכות, 1979.
3. מייקל הווארד: המלחמה בתולדות אירופה, הוצאת מערכות, 1985, עמ' 89 (ההדגשה שלי). (הספר נדפס לראשונה באנגלית ב-1976).
4. הרב הקרוב ביותר לרשימת עקרונות, מכל מה שכתב לקלאוזביץ, ניתן בחיבורו: סיכום של ההוראות, שניתב על-ידי המחבר, להוד מעלתו נסיך הכתר בשנים 1810 ו-1811. "ההוראות לנסיך הכתר" נכתבו לפני על המלחמה, בזמן שקלאוזביץ היה מדרוך צבאי למי שהיה אחר-כך מלכו של ביסמרק, הקיסר וילהלם I (החיבור מופיע כנספח של On War ב-1976). בחיבורו של J.J. Graham, כרך III, עמ' 178-238. גם על עקרונות אלו אומר קלאוזביץ (מבארו שכתב לסנדק), כי אין הם מצמיים את התיאוריה כולה, וכי "הם נועדו רק כבסיס למחשבות של עצמך ולשמש כמדריך למחשבות אלו" (שם, עמ' 182).
5. כל הציטוטים בפיסקה זו לקוחות מקלאוזביץ: על המלחמה, ספר שני, פרק 2 (מתורגם אצל ר"א לאונרד: על המלחמה – מדרוך קצו לקלאוזביץ, עמ' 97-103). בהמשך אציין בקיצור רק את מספר הספר בעל המלחמה (באותו), את מספר הפרק (במספר) ואת מספר העמוד בתרגום העברי (ר"א לאונרד). לפי שיטת סימון זו, מקור הציטוטים בפיסקה לדעיל הוא: ב, 2, 103-97.
6. בחשיבותה של "השפעת גומלין" זו ובהשפעתה של "הרוי-צדיות" על הפקת לקחים צבאיים עסקתי במאמרי "להלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", מערכות, מס' 305, ספט' 86, עמ' 29-24.

רעיון זה הוא בעייתי ביותר (מניין לנו הביטחון, כי הכנותיו של היריב אכן מכוונות למלחמה נגדנו?⁴⁵), אולם יתרונו האסטרטגי ברור. מישור הנפש: המשמעות של "תקוף את יריבך, כאשר איננו מוכן עדיין לכך", פירושה, במישור זה, ערעור שיווי משקלו הפסיכולוגי של היריב. ערעור כזה יכול להיות מושג באמצעות הפעלה, בשדה הקרב, של כל מה שהיריב אינו מוכן לו (כמובן זה המישור הנפשי כולל, למעשה, את שני המישורים הקודמים). זהו למעשה הביטוי האמיתי של מה שילדל-הארט כינה בשם "אסטרטגיה של גישה עקיפה". ואכן, כאשר בא לידל-הארט לפרוט את עיקרי האסטרטגיה הזו לשורה של "כללי עשה" ו"כללי אל תעשה", הוא מונה את הכללים הבאים (אשר הדמיון בינם לבין מה שכינינו בשם "העיקרון המשלים לעקרון ההטרם" בולט מידי לעין):⁴⁶

1. בחר את הקו (או את הדרך) הצפויים פחות מכול.
2. נצל את קו ההתנגדות הפחותה ביותר.
3. אל תטיל את משקלך למהלומה, שעה שיריבך דרוך על משמרתו.

עקרון ההטרם יחד עם העיקרון המשלים לו הם אפוא הכללה של עקרון הגישה העקיפה מבית מדרשו של לידל-הארט.⁴⁷ למעשה, עיון מדויק בספרות האסטרטגית יכול ללמדנו, כי ניתן להסיק רבים מעקרונות המלחמה הקלאסיים מתוך צמד העקרונות החדש שהצעת. זהו, למשל, המצב עם "עקרון המהירות", הנזכר לראשונה אצל סוֹן-טוֹסו: "המהירות היא עיקר העיקרים במלחמה; הפק תועלת מחוסר כוונותו של האויב, לך בדרכים לא צפויות, התקף עמדות שאין עליהן משמר"⁴⁸.

המסקנה החשובה ביותר של דיונו היא, לטעמי, המסקנה בדבר חשיבותה המרכזית של התחבולה באסטרטגיה של העידן הטכנולוגי המודרני. וכל המרבה בתחבולות הרי זה משובח, כמאמר המשורר:⁴⁹

"נשקול התחבולות, אף מסיבות הזמן שיש בו להועיל; כי אם נחטיא דבר, וכרוב ביצעונה תתגל מזימתנו, מוטב כי נימנע. על כן יש לחזק את המזימה הזאת בתחבולה אחרת, על כל צרה..."

1. ההגנה על פני ההתקפה אינה נכחה עוד, אולם ככך איני מסכים א. תו.
2. Publius Syrus: *sententiae*, 513, in *Minor Latin Poets*, Loeb classical library, 1935. במאה הראשונה לפני הספירה.
3. וכבר אמר סוֹן-טוֹסו כ-2,300 שנה לפני קלאוזביץ: "אף על פי שחיל קטן יוכל להילחם מלחמה עקשנית, סופו שיפול בידי הצבא הגדול ממנו". (סוֹן-טוֹסו: חוכמת המלחמה, הוצאת מערכות, מהדורה ד', עמ' 27).
4. כולל ה' לידל-הארט: האסטרטגיה של גישה עקיפה, תרגום ע"י א' אורן, מהדורה שנייה, הוצאת מערכות, 1978, עמ' 347-361 (הספר פורסם במקור בשנת 1929 תחת השם מלחמותיה המכריעות של ההיסטוריה).
5. ראה למשל את Fuller, and Liddel-Hart, *Clausewitz and Modern Strategy*, ibid (המאמר מופיע בפרק המוקדש כולו לטעויות בהבנת קלאוזביץ: *Misperceived Clausewitz*).
6. ראה דיון בעניין זה אצל אלוף (מל') פרופ' יהושפט הרבי: "עוצמה וניצחון כראי הכמות והאיכות", המופיע בקובץ בעריכת צ' עופר וא' קובר: איכות וכמות, הוצאת מערכות, סדרת מרקם, 1985, עמ' 71-77.
7. ראה את מאמרי "ובשבח חוכמת חשבון", בקובץ איכות וכמות, שם, עמ' 31-53.
8. ריתקנה"ה בהמשך.
9. עצם העובדה, שמאמר זה עוסק בו כיום, כ-200 שנה לאחר לידתו, מוכיחה, כי מאמציו הצליחו במידה רבה מאוד. אי ההבנה שגוימו דעותיו בעניין "המלחמה המחולטת" ו"אסטרטגיית ההכחדה" היא מן המפורסמות ונותרת בשורש אחת המלחמות האסטרטגיות ביותר בתולדות האנושות – מלחמת העולם הראשונה. ראה בעניין זה את ניתוחו של פרופ' יהודה ואלך: תורת צבאית – התפתחותן במאות ה-19 וה-20, הוצאת מערכות, 1977 (במיוחד את הפרק על שליפן בעמ' 86-128, ועל לורנרדיון בעמ' 173-181).
10. אפלטון: פרוטגוראס, תרגום של יוסף ג' ליכס, הוצאת שוקן, כתבי אפלטון, כרך א', עמ' 27 (322). ההדגשה שלי.

1. האחריות לחלוקה הזו דווקא ל"לבנים" היא, כמובן, שלי. בתיאור להלן השתולתי להיצמד ככל האפשר לניסוח המקורי של קלאוזביץ עצמו מתוך כוונה לתרום (ולו גם תרומה צנועה) לקריאת לקלאוזביץ עצמו על חשבון מפרשיו. זאת מתוך כוונה רומה לו שהוכיחה ע"י ג' פ. צ' פולר בפרק שכתב על קלאוזביץ: "במקום לנסות לתמצת את התיאוריות שלו, ציטטתי בחופשיות מתוך על המלחמה שלו משני טעמים: משום שהוא היה הראשון, ועדיין הנו אחד המעטים, שתפס כי המלחמה שייכת לתחום מדעי החברה; ומשום שאף שפושתי הרבה חיילים, פוליטיקאים ואחרים, אשר ציטטו או ביקרו את התיאוריות שלו, נתקלתי רק בשלושה או ארבעה אשר קראו בעיון את עבודתו הגדולה".
2. *The Conduct of War 1789-1961*, Rutgers University Press, 1961, pp. 12-13.
3. על סוגיית ההבחנה בין המלחמה "המחולטת" ל"ממשית", ראה את הפרק "מלחמה – מושג ומימוש" אצל פרופ' גרשון ויילר: על המלחמה – מסה פילוסופית, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1984, עמ' 69-87. פרשנות שונה ניתנה אצל W.B. Gallie *Philosophers of Peace*, 3 של ספרו: *Peace and War* Cambridge Uni. Press, 1978.
4. לתפיסה זו הייתה השפעה מרחיקת לכת על המטה הכללי הגרמני החל מימי מולטקה "הקשיש", דרך שליפן ותכניתו הנודעת ועד למלחמות העולם שאלנו. חסידיו השקפה זו נוטים, בדרך כלל, להתעלם מהגדרתו המפורשת של קלאוזביץ, הניתנת כבר בחתימת ספרו, ולפיה "את הכוח הצבאי יש להשמיר, כלומר להביאו למצב שבו לא יוכל להילחם עוד. במשמעות זו רוצה אני כי ייבן המונח 'להשמיר את כוחו של האויב'; כל אימת שיופיע להבאי" (א', 2, 68. ההדגשה שלי).
5. ראה בעניין זה את המאמר *Clausewitz: "And Intelligence"* של אנלינגטון. המאמר מופיע בקובץ המצוין (הרלבנט, רובו ככולו, לענייננו).
6. Michael I. Handel (ed.): *Clausewitz and Modern Strategy*, The Journal of Strategic Studies, Vol. 9, No. 2-3, June/September 1986.
7. ראה דיון בנושא ההתפתחה (וק) שהיה ליכילת "הנעת הכחות" בפרק IV במאמר: *Clausewitz in the Age of Technology*, in *Clausewitz and Modern Strategy*, pp. 51-92. ibid, הניתוח המובא שם דומה במידה רבה לשלי, אולם מסקנותיו מתונות יותר ורידקליות פחות משלי. פרופ' הנדל חושב כי גם השקפתו של קלאוזביץ על עליונות

22. אריסטו: אתיקה (מהדורת ניקומאכוס), תרגום של יוסף ג' ליבס, הוצאת שוקן, 1973, עמ' 16. ראה גם מטפיסיקה, ספר א', פרק ב', סעיף 1.

23. ראה את מאמרי "ובקש חוכמה וחשבון" והלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", אשר הוצרכו לעיל, וכן את "הלוגיקה של הערכת מודיעין", מערכות, מס' 292-293, מרס-אפר' 84, עמ' 84-88. הנושא נידון בהרחבה במיוחד במאמרי "הפילוסופיה של המודיעין: הלוגיקה של תהליך ההערכה" המופיע במודיעין ובטחון לאומי, בעריכת א' קובר וצ' עופר, הוצאת מערכות, 1987.

24. מבוסס על טבלה מס' 20 כנספח מס' 17 אצל: Q. Wright: A Study of War, Uni. of Chicago Press, 1971, p. 163.

25. כעניין זה ראה את פרק 5 בספרו של פולר The Conduct of War of War במיוחד את פרקים 7-5 בספרו Armament and History, Scribners, 1945. כליביגרפיה נוספת ודוגמאות חשובות אחרות ניתנות בהערה מס' 7 למאמר של פרופ' מ' הנדל: "Clausewitz in the Age of Technology", ibid. אצל מ' הוואר, שם, עמ' 107-128.

26. R. Aron: Clausewitz: Philosopher of War, Routledge & Kegan Paul, 1983. (הספר הופיע במקור בשם: Clausewitz, Gallimend, 1976) (Penser La Guerre) ראה גם את עור גת: מדיניות ומלחמה בהגות הצבאית המודרנית, הוצאת מערכות, סידרת "מרכז כוכב", 1984, נספח א'.

27. בנושא זה עסקתי בהרחבה בחלק IV של תיזת הדוקטורט שלי: "סינתטי-אפריורי ביישומו: פתרון לבעיית נתוני החוש, אוניברסיטת תל-אביב, 1987.

28. הגדרה זו היא ג' רסה "משופרת" של הצעת לידל-הארט שהוזכרה לעיל, שבה הושם דגש על "המשאבים" ולא דווקא על ה"אמצעים" הצבאיים. מעניין, כי לידל-הארט הגיע להגדרתו מתוך ביקורת הפוכה לחלוטין מזו שלי: הוא מבקר את קלאוזוביץ על כי הוא פותח פתח רחב מדי למערכות הדרג הצבאית כמה שצריך להיות נתון לשיפוטו של הדרג המדיני בלבד, והוא מאשים את קלאוזוביץ ב"שטשטוש ההבחנה בין האסטרטגיה למדיניות" (אסטרטגיה של גישה עקיפה, שם, עמ' 327). לדעתי, ביקורת זו של לידל-הארט יסודה בטעות. נוסף על כך קיים, כמובן, גם הגורם של "איכות האדם" (מורל, אומץ, מוטיבציה, מנהיגות וכו') כמרכיב בעוצמה

הכוללת, אולם נושא זה נידון בהרחבה ובעמקות רבה על-ידי קלאוזוביץ ואין בידי להוסיף לו. עם זאת אני נוטה להסכים עם קלאוזוביץ, כי גורם "איכות האדם" הוא במידה רבה "נתון" אשר קשה לשלוט בו ואין ביכולתו לפצות, במישור האסטרטגי, על נחיתות גדולה בכוח "פסיי".

30. ראה את מאמרי: "הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", שם.

31. כישלון ההתרעה במלחמת יום הכיפורים הוא גם המפורסמת ואף זכה ליוערת חקירה במלחמת יום הכיפורים רבים בעיתונות המקצועית. לדעתי, עיסוק ייתר בהתרעה מחפה על כישלון חמור הרבה יותר שהיו לו השלכות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים (לפחות על פעולות של חיל האוויר והשריון): הכישלון במבצע הכוח הישראלי אשר נבע מחוסר הבנה של משמעות המידע שהגיע על הצטיידות האויב בטילים.

32. מבוסס על מדרש חז"ל: "אין הקדוש ברוך הוא מכה את ישראל, אלא אם כן בורא להם יופאה תחילה" (מגילה י"ג). פרט פיקטי מעניין: בין מקימי המחלקה ומיסדיה נמנו סר לורנס אוליפנט (אשר למרות היותו נוצרי פעל ליישוב יהודים בארץ-ישראל ואף התיישב על הכרמל) והארכיאולוג (אחר כך גם סר וימיג'ירג'ל) צ'רלס וילסון, אשר חפר הריבה שחיברה כימי בית שני את הריחית אל העיר העליונה). מחברו, כי חלק נכבד מן המחקרים והסיוורים שביצעו אישים אלו היה בחוקף תפקידים במודיעין הבריטי:

34. מובא אצל Christopher Andrew: Secret Service, Heinemann, 1985, p. 11. הספר נוסק בהיסטוריה של הקמת קהילת הביון הבריטית, והנתונים בפיסקה זו לקוחים, רובם ככולם, מספר זה.

35. ראה כעניין זה את מאמרי "ובקש חוכמה וחשבון", שם, עמ' 51-52.

36. סוף-טסו, שם, עמ' 19. סוף-טסו החכוך, כמובן, להטעיה בתחום התמרון.

37. ספירה של היחידה למודיעין מדעי בבריטניה מתואר בצורה מאלפת על-ידי מי שהקים את היחידה ועמד בראשה במשך כל המלחמה. ראה — ר"צ ג'ונס: מלחמה סודית ביותר, הוצאת מערכות, 1984 (נרדס במקור ב'1978).

38. הכינוי "מלחמת המהגנטיס" נבחר, כאמור, על-ידי ההיסטוריון מיילק הווארד כדי לתאר את המלחמות המודרניות שם, מלחמת העולם השנייה, אשר עליהן הוא אומר: "המלחמה באוויר, כמוה כמלחמה בים, והפכה לתרגיל מתוחכם להפליא בכושר המצאה טקטי וטכני, שבו היו הלוחמים המקצועיים

תלויים במומחיותו של המדען לא פחות מכפי שהיו תלויים במיומנותם שלהם בביצוע המשימה" (שם, עמ' 143).

39. הטרם: "מעולה מוקדמת, התנהגות שיש בה משום תגובה לגירויים העתידיים לבוא" (מילון אבן-שושן).

40. התרגום של J.J. Graham, On War, עמ' 210.

41. סוף-טסו, שם, עמ' 77 (ההדגשות שלי).

42. פרידריך הגדול: שם, עמ' 66.

43. גם כעניין זה ראה את מאמרי "הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", שם. הנושא של "צפיית מהלכי האויב מראש" (ושילוב המודיעין בתחית כוח) הוא בעייתי ביותר ובמחודדולוגיה שלו עסקתי במאמרים הנזכרים בהערה מס' 23 לעיל.

44. סוף-טסו, שם, עמ' 38.

45. בכוננו תחילה נמנעתי במאמר זה מלעסוק בשיקולים מוסריים בתורת המלחמה וצימצמתי את הדיון להיכטים של בניין הכוח ושל פעולתו בלבד. אולם אין זאת אומרת כי אני חושב שניתן להפריד בין ההיכט הצבאי להיכט המוסרי. להיפך, לדעתי יש מקום מרכזי לשיקולי מוסר ברמת העל של האסטרטגיה. אם נשמש כמנוחיו של אריסטו, שקבע, כזכור, כי החוכמה המדינית גבוהה יותר בהירארכיה מן החוכמה האסטרטגית, נאמר כי מעמדה של חוכמת המוסר גבוה יותר ממעמדה של החוכמה המדינית.

46. לידל-הארט, שם, עמ' 344. לידל-הארט מונה גם מספר עקרונות נוספים (כמו עקרון המטרה), אשר אינם נובעים דווקא מן האסטרטגיה של גישה עקיפה.

47. הניתוח שהובא במאמר זה מצדדי, בסופו של חשבון, את רתיעתו האינסטינקטיבית של לידל-הארט מקלאוזוביץ. אפילו אם צודקים מבקרו של לידל-הארט בטענתם, כי לא קרא את קלאוזוביץ בעיון, ברור מן הש. חוור הלוגי (שכובע במאמר זה) של הנתונות ועמדתם בבסיס משנתו של קלאוזוביץ, כי הנחות אלו מנגודות בתכלית היסוד להנחות היסוד של לידל-הארט, וכי הנתונות של לידל-הארט מתאימות יותר למציאות הטכנולוגית המודרנית.

48. סוף טסו, שם, עמ' 65.

49. שקספיר: המלט, מערכה ד', תמונה ד' (תרגום של אברהם שלונסקי במחוזות, כך שני, הוצאת הקיבוץ המאוחד וספריית הפועלים, 1971, עמ' 140).

ומוראל — וכן בהשפעת ערך המבטא את האיכות (אפקטיוויית-הלחימה), השונה מעם לעם. אולם עצמה (Power) לדעתו היא "פוטנציאל" בעוד כוח (Strength) הוא השינוי שחל בפוטנציאל זה לטוב ולרע בתוקף התנאים הריאליים. מכאן שנוסחת דפווי: עצמה = כוח (כמות אש) x תנאים (גורמים משפיעים) x אפקטיוויית (איכות) — המהווה כתמצית את ה"תיאוריה" שלו או הוא לומר — הפרשנות שלו לתורתם של קלאוזוביץ ופולר — מעוררת, לפחות בעיני, ספקות רבים.

"תיאוריית-לחימה", כזכור, היא הכללת עקרונות-יסוד המסבירים תופעה ומאפשרים יציוב תורה שימושית לצורכי תכנון וניהול מוצלח של לחימה. האמנם כזו היא התיאוריה של דפווי?

דפווי ועמיתיו טוענים שעמדו בכל הדרישות זבאות לפיתוח תיאוריה של לחימה:

א. הגדירו את מרכיבי הלחימה, תהליכיה הקשר ביניהם.

ב. תיארו את כל אלה.

ג. מדדו את כל אלה (פימתו ושיקללו).

דפווי ועמיתיו טוענים גם שעשו את שעשו בדרך קלסית, היינו ביצעו "תצפית" (למדו

לקחי-קרבנות), איתרו גורמים ומשתנים משפיעים, צברו מידע וניתחו אותו (לפי מרכיבים, תהליך, יחסים וקשרים), פיתחו תפישות (איכות או אפקטיוויית-לחימה, התשת כוחות, הפתעה, חיכוך, מכפילי-כוח, דיכוי על-ידי אש ועוד), הציגו השערות ובחנו אותן. לאור הנוסחה דלעיל ומצאו כי היא עונה לדרישות ועומדת במבחן. אולם אפילו אם אין סיבה להטיל ספק בטיב המתודה המדעית שבה פיתחו דפווי ועמיתיו את המודל לשיפוט כמותי שלהם, הנה יש סיבות רבות להטיל ספק לא רק בחלק מממצאיהם, אלא, כאמור, במודל עצמו, שלא לדבר בנוסחה המייצגת אותו. זאת ועוד — לדעתי צריכה הבנת תופעת המלחמה להיעשות בדרך שונה לחלוטין. אנו זקוקים קודם כל למודל שיבטא את מהות הכיטחון הלאומי, אחריו — למודל שיבטא את מהות המלחמה ורק אחר-כך למודל שיבטא את מהות הלחימה בתחום הצבאי. לראיה: דפווי, עם המודל שלו, אינו יכול להסביר, למשל, מדוע הפסידה ארה"ב את המלחמה בוויטנאם, וישראל — את המלחמה בלבנון, למרות שאותו מודל מוכיח לכאורה שהפעור האיכותי הולך וגדל לטובתן.

דפווי יכול אמנם לטעון שארה"ב וישראל

הפסידו במלחמה, אך ניצחו בקרבות — היינו בלחימה שאותה ביקש המודל שלו לייצג; אך אם כך מדוע קרא לספרו: "הבנת מהותה של מלחמה"?

המשך מעמ' 44

44. יגאל ידין, "קביעת דפוסי צבא ההגנה לישראל", אצל יעקב ארו ואילן כפיר (עורכים), צה"ל בחילו — אנציקלופדיה לצבא ולביטחון, כרך 1 — צבא וביטחון א' (1948-1966), תל-אביב, 1982, עמ' 68.

45. "יש מקום לתמוה אם בן-גוריון, לבד אולי מהתלהבות רגעית, שקל את הדבר כרצינות" (שיפטן, שם, עמ' 98).

46. ראה מאמרי, "יומן המלחמה של דוד בן-גוריון כמקור היסטורי למלחמת העצמאות", "קתררה" חוברת 43, ירושלים, מרס 1987, עמ' 173-192. שיפטן העיר על חשיבות היומן לרבות "סדר העדיפויות של המלחמה" (בספרו, עמ' 137-138), אבל סבר שבן-גוריון "נזר" שלא לכלול בהם (כיוצאין) דברים שבוחר להסתיר אף מכותב תולדות העמים" (שם, עמ' 137, הערה 15).

47. שיפטן מניח, כדבר המובן מאליו, ששטח שייכבש בידי צה"ל יישאר בשליטת ישראל, ואינו מהרהר באפשרות שהסדר מדיני לא יספק את העצמה ואת ההישג של צה"ל בלבד (ראה, לדוגמה, ספרו, עמ' 238-239). בדונו בכיבוש העיר העתיקה בירושלים, גורס שיפטן, כי מי שחושב שבן-גוריון רצה לכבוש אותה, מייחס לו "קהות מדינית" (עמ' 81; והשווה דבריו על "המימנות מדינית" בעמ' 155). זאת, כיוון שלא הניח אפשרות של מסירת חלקי העיר, לאחר כיבושה, לממשל בינלאומי או ירדני, בעקבות הסדר מדיני.

48. ב-1949 העלה בן-גוריון בפני ועדת הפיוס הצעה שישראל תחבל את הרצועה, על פלטייה, כתרומה לפתרון בעיית הפליטים.